

Katholieke
Universiteit
Leuven

Hoger Instituut voor de
Arbeid

E. Van Evenstraat 2e
B-3000 Leuven

316.334.2
H15

STEUNPUNT W.A.V.
E. Van Evenstraat 2 B
3000 LEUVEN
Tel. 016/28.32.39

AANSLUITING ONDERWIJS - ARBEIDSMARKT

**KRITISCHE ANALYSE VAN
ARBEIDSMARKTPROGNOSETECHNIEKEN**

VERSLAG VAN EEN LITERATUURSTUDIE

J. Denys
o.l.v. P. van der Hallen

Onderzoek in opdracht van de Minister van Arbeid
en Tewerkstelling

- oktober 1987 -

INHOUD

Inleiding	1
1. Het wetenschappelijk onderzoek i.v.m. de aansluitings- problematiek onderwijs-arbeidsmarkt	3
2. Een overzicht van arbeidsmarktprognosestechnieken	11
3. Welke data zijn noodzakelijk om prognosestudies mogelijk te maken ?	24
4. Eindconclusies	64

INLEIDING

De laatste jaren wordt de overgang tussen school- en arbeidssysteem als een probleem beschouwd. Werkloosheid wordt gezien als een gevolg van een gebrek aan of een onaangepaste opleiding. Het ultieme argument om dergelijke uitspraak te verrechtvaardigen is het lage opleidingsprofiel van de gemiddelde (langdurige) werkloze. Hoewel de nodige vragen kunnen gesteld worden bij deze nogal éézijdige benadrukking van de factor 'opleiding' als oorzaak van werkloosheid stellen we vast dat de overheid deze analyse als referentiekader voor haar beleid neemt, wat zich o.a. uit in de aard van het wetenschappelijk onderzoek dat in opdracht van de overheid plaatsvindt rond de problematiek onderwijs-arbeidsmarkt. Dit onderzoek wordt voornamelijk vanuit een aanvaarding van een aansluitingsprobleem opgezet. Ook deze nota spruit voort uit dezelfde bekommernis van het beleid omtrent deze problematiek.

Als het inderdaad zo is dat we kunnen spreken van een aansluitingsproblematiek en het schoolstelsel zich moet aanpassen dan dringt zich de vraag op : waaraan ? Aan hoeveel en welke arbeidskrachten heeft de arbeidsmarkt behoefte ? Het volstaat bovendien niet om de huidige behoeften te kennen. Het zijn de toekomstige behoeften die van belang zijn. Het onderwijs met name de arbeidskrachten opleiden die binnen een 6 à 8 jaar vereist zullen zijn.

Om toekomstige behoeften te kunnen omschrijven zijn er diverse methodes en technieken ontwikkeld. In deze nota bekijken we deze prognosetechnieken van nabij. De vraag die hierbij centraal staat is of prognosestudies een waardevolle bijdrage kunnen leveren om het inzicht in de aansluitingsproblematiek te verbeteren. We zijn van mening dat de globale kennis van de arbeidsmarkt als omgeving waar vraag en aanbod van arbeidskracht of arbeid elkaar ontmoeten vrij gering is.

In een eerste deel gaan we methodologisch dieper in op het wetenschappelijk onderzoek dat de laatste jaren gebeurd is. Meteen kunnen we prognosestudies plaatsen in het totale wetenschappelijk onderzoek. Daarna gaan we dieper in op deze prognosetechnieken. We beperken ons tot de belangrijkste types. Veel aandacht besteden we aan de vereiste data voor

dit soort onderzoek. Tenslotte proberen we in een besluit een aanzet te geven voor verder beleid in het wetenschappelijk onderzoek in verband met de arbeidsmarkt.

1. HET WETENSCHAPPELIJK ONDERZOEK I.V.M. DE AANSLUITINGS- PROBLEMATIEK ONDERWIJS-ARBEIDSMARKT

Inleiding

In welke mate kan het wetenschappelijk onderzoek ingezet worden om de aansluitingsproblematiek te analyseren en beter begrijpbaar te maken? Om een antwoord op deze vraag te formuleren geven wij in wat volgt een 'classificatie' van het wetenschappelijk onderzoek die gebaseerd is op bestaand wetenschappelijk onderzoek. Het gaat dus om een vrij praktische classificatie. Vanzelfsprekend zijn er ander classificaties mogelijk.

Hövels en Peschar onderkennen vier soorten aansluitingsproblemen tussen onderwijs en arbeid (1). Elke soort vereist vanzelfsprekend een eigen aanpak qua wetenschappelijk onderzoek :

- absorptieproblemen (bestaande verhouding tussen de beschikbare hoeveelheid arbeidsplaatsen en het aanbod van arbeidskrachten);
- benuttingsproblemen (niveau-discrepanties tussen het aanbod en vraag naar arbeidskrachten);
- verdelingsproblemen (de ongelijke verdeling van het aantal en de kwaliteit van beschikbare arbeidsplaatsen over verschillende aanbodscategorieën-;
- problemen in de personeels- en kwalificatievoorziening (discrepanties tussen het aanbod van kwalificaties vanuit het onderwijssysteem en de vraag naar kwalificaties vanuit het arbeidssysteem.

Als men het in het dagdagelijks taalgebruik over aansluitingsproblemen heeft wordt vooral de laatste soort bedoeld.

Wij onderscheiden grosso modo twee visies op de aansluitingsproblematiek.

(1) HOVELS, B., PESCHAR, J., "Tussen wal en schip", p. 7-9.

1.1. Het aansluitingsconcept als vaststaand gegeven en vertrekpunt van analyse

Een eerste (en veruit dominerende) visie aanvaardt de aansluitingsproblematiek als een gegeven, als concept. De verhouding tussen onderwijs en arbeidsmarkt wordt gezien vanuit de notie aansluiting. Het onderzoek dat met dit gegeven vertrekt is onderling sterk verscheiden en legt heel verschillende klemtonen. Men is het er niet over eens in hoeverre de opleidings- en beroepsprofielen op elkaar dienen te worden afgestemd.

In het zogenaamde naïeve model dient deze afstemming kwantitatief en kwalitatief zo perfect mogelijk te zijn (2). Dit model dient de laatste jaren als volledig theoretisch achterhaald te worden beschouwd. Eigenaardig genoeg duikt dit model als uitgangspunt wel systematisch (zijn het soms in afgezwakte vorm) op bij prognosestudies. Onafgezien van de technische en methodologische problemen gaat men in deze studies dikwijls uit van een sterke band tussen de opleidings- en beroepsprofielen (3). Dit is een gegeven dat op weinig of geen empirische evidentie steunt.

Een realistischer model beschouwt een directe band tussen onderwijs- en arbeidswereld als onhaalbaar. Wil het onderwijs nl. perfecte aansluiting nastreven dan is dit slechts mogelijk als er prognoses bestaan op een termijn van minstens 6 jaar. Tot op heden zijn er geen voorspellingen bekend die dit bravourestukje geklaard hebben. Verder in dit rapport gaan we dieper in op dit fenomeen.

(2) VAN HOOF, J., DRONCKERS, J., Onderwijs en arbeidsmarkt, p. 51.

(3) "Inzicht in de toekomstige vraag- en aanbodverhoudingen op de arbeidsmarkt is om verschillende redenen gewenst. Voor de keuze van opleiding en beroep zoals door velen op een leeftijd van 14 tot 16 jaar - zo niet vroeger - wordt gedaan, zou het van groot belang zijn als betrouwbare aanwijzingen gegeven konden worden aangaande de toekomstige vraag." in 'Een verkenning van de arbeidsmarkt naar beroep en opleiding tot 1990', Ten geleide, Nederlands Economisch Instituut.

Binnen dit realistisch model bestaat de aansluitingsstrategie erin dat - op zeer flexibele wijze - de school enkel nog instaat voor een brede basisvorming. De naschoolse opleiding al of niet geïntegreerd in de bedrijfsopleiding zorgt voor de specialisatie. De naschoolse opleiding wordt hier een tussengebied die de aansluiting bewerkstelligt tussen het onderwijs en de arbeidswereld. In de praktijk wint vooral deze strategie veld.

1.2. Het aansluitingsconcept = verouderd concept

De andere visie wijst de notie aansluiting als verouderd van de hand. Deze notie stamt uit de naoorlogse periode toen voor de heropbouw van de industrie gekwalificeerde arbeid nodig was. Het onderwijs werd toen sterk uitgebouwd. De universiteit expandeerde om de industrie en de diensten van de nodige kaders te voorzien.

Het concept aansluiting, zo stellen de wetenschappers die deze visie aankleven, kan heden ten dage de verhouding tussen onderwijs en arbeidsmarkt niet (meer) verklaren. Onderzoek opzetten vanuit de notie aansluiting is vanuit deze visie gezien simplistisch en kan weinig of geen nieuwe inzichten bieden. Daarvoor is de verhouding tussen het verwerven van theoretische en praktische kennis en het uitoefenen van een beroep te complex. Onderzoek dat vertrekt vanuit deze visie zal niet zo zeer pogen om beroepsprofielen op te stellen en deze te relateren aan opleidingsprofielen maar eerder beginnende loopbanen van afgestudeerde jongeren bekijken of de rol van de selectie door werkgevers benadrukken (4). Zo wijst onderzoek bv. uit dat er weinig of geen eenvormigheid is in de manier waarop werkgevers gebruik maken van de opleidingskwalificaties als onderdeel van de selectiecriteria (5).

(4) Voorbeeld van beginnend loopbaanonderzoek : DENYS, J., "Afgestudeerden beroepsonderwijs, arbeidsmarktintrede, arbeidsmarktpositie, arbeidsmarktveraring".

Voorbeeld van selectie-onderzoek : OOSTERHUIS, G., "Selectiecriteria op een rij".

(5) GORDON, A., "The importance of educational qualifications to employers in the selection of school leaver recruits".

1.3. Twee invalshoeken : onderwijssysteem of arbeidssysteem

Naast deze twee concepten kunnen we nog andere onderscheidingen in het onderzoek aanbrenge. Vertrekkend vanuit een eenvoudig schema over de arbeidsmarkt heeft het wetenschappelijk onderzoek keuze vanuit twee invalshoeken : het onderwijs- of het arbeidssysteem.

1.3.1. Het arbeidssysteem als invalshoek

Een type-onderzoek dat vertrekt vanuit het arbeidssysteem is dit naar de probleemfuncties. Dit soort studies poogt zicht te krijgen op de knelpunten in de personeelsvoorziening. Welke functies geraken niet of moeilijk opgevuld ? (6) (7) Uit dergelijk onderzoek, dat theoretisch niet steeds even goed onderbouwd is, blijkt dat het quasi onmogelijk is om dergelijke type functies te detecteren. Heel wat bedrijven blijken wel meerdere "moeilijk te bemannen" functies te hebben doch deze verschillen van bedrijf tot bedrijf en zijn bedrijfsspecifiek. Uit dergelijk onderzoek kunnen zelden harde feiten voortkomen die bruikbaar zijn voor het onderwijs.

Interessanter wordt het wanneer het onderzoek er niet automatisch van uitgaat dat deze tekorten voortspruiten uit een gebrekkige beroepsvoorbereiding van het onderwijs maar poogt inhoudelijke verklaringen te geven. Niet zelden blijkt bv. de selectie en het personeelsbeleid in het algemeen een invloed uit te oefenen.

Een ander soort onderzoek dat vanuit deze invalshoek vertrekt kunnen we omschrijven als functieprofielonderzoek; het betreffen die onderzoeken die gedetailleerd taken en taakkenmerken wensen te beschrijven. We kunnen hier een viertal methodes onderscheiden (8) :

- de subjectieve methode;
- de inductieve methode;

(6) OMEY, E., Kwalitatieve discrepanties in de arbeidsallocatie.

(7) FABRIMETAL, Onderzoek naar de aanwerving van jongeren.

(8) DE CEUSTER, P., "Percepties van taakkenmerken onder technologische verandering", Tijdschrift voor Sociologie, nr. 1-2, 1985, p. 57 e.v.

- de objectieve methode;
- de intersubjectieve methode.

De eerste methode probeert zicht te krijgen op de functie aan de hand van de percepties die de taakuitvoerders ervan hebben. Deze methode heeft als belangrijkste nadeel: "de interpreteerbaarheid van de onderzoeksresultaten: in hoeverre meet men met de subjectieve methode verschillen tussen individuen eerder dan tussen taken?"

In de tweede methode gaat men uit van de veronderstelling dat er een positief verband bestaat tussen kenmerken van de functie/taken enerzijds en de houding en gedrag van de betrokkenen anderzijds. Ook hier is er echter een probleem van interpreteerbaarheid. De resultaten van dergelijk onderzoek blijken over het algemeen weinig te verschillen ondanks de uiteenlopende plaatsen en tijdstippen.

Daarenboven blijken de resultaten (nl. aard van tevredenheid over het werk) niet altijd significant gecorreleerd te zijn met gedragsgegevens: absenteïsme, verloop, enz.

De derde methode probeert de functie-inhoud na te gaan door middel van observaties van taken, documenten, enz. Op een gedetailleerde manier wordt de functie opgesplitst in (deel)taken en nauwkeurig geanalyseerd. Ook aan deze methode zijn nadelen verbonden. Zo zijn de meeste benaderingen sector- en functiegebonden, is er het gevaar van subjectieve perceptie van degene die de meting verricht en kan de data-verzameling omslachtig en duur worden. Tevens blijkt er een probleem qua interpretatie.

Tenslotte is er de intersubjectieve methode. Deze probeert de nadelen verbonden aan de subjectieve methode op te lossen door naast de uitvoerders van de functie ook de oversten te bevragen.

Binnen de subjectieve methode zijn er nog verschillende accenten mogelijk. Men kan bv. de respondent de vraag stellen wat men doet en dit zo gedetailleerd mogelijk. Op die manier verkrijgt men een takenprofiel van een bepaalde functie. Aan deze taken worden door de onderzoekers dan kwalificaties verbonden. Anderen wijzen deze werkwijze af en leggen de nadruk op de vereiste kwalificaties voor de functie. Aan de respondenten wordt een gedetailleerde vragenlijst voorgelegd die peilt naar wat men moet kennen en kunnen voor de functie.

Beide benaderingen zijn tijdrovend. De vraag stelt zich of het financieel haalbaar is om deze onderzoeken systematisch te laten doorgang vinden. Daarenboven is gebleken dat de intersubjectieve methode niet noodzakelijk kwalitatief hoogstaander informatie aflevert.

Vanuit een strikt wetenschappelijk standpunt is de keuze voor deze of gene methode in het profielonderzoek niet zomaar te maken. In de praktijk worden de keuzes vooral op praktische gronden verricht.

Andere soorten aansluitingsonderzoek vanuit de invalshoek van het arbeidssysteem is het reeds geciteerde onderzoek naar de selectie van personeel. Onbestaand in België is het onderzoek dat de carrières binnen de ondernemingen bestudeert (9). Belangrijk hier is de social attainment benadering. Dit soort onderzoek legt de nadruk op het feit dat kwalificaties geen louter individueel fenomeen zijn maar structureel bepaald. Hoe intelligent iemand ook is, hij of zij kan haar kennis en vaardigheden slechts tonen als de positie binnen de arbeidsorganisatie dat ook toelaat. M.a.w. de positie van iemand bepaalt de kwalificaties en niet omgekeerd. Meteen blijkt hier weer het strategisch belang van het selectiemoment. Dit gegeven betekent een uitdaging voor de hierboven geciteerde profielonderzoeken die het dynamisch karakter van een kwalificatie heel moeilijk kunnen vatten.

1.3.2. Het onderwijssysteem als invalshoek

Een aantal onderzoeken bekijkt de zaak mede vanuit het onderwijssysteem. Op een dynamische manier wordt de overgang van het onderwijssysteem naar de arbeidswereld beschreven. Een mogelijkheid is het panelonderzoek waarbij bepaalde cohortes van een bepaald afstudeerjaar gevolgd worden gedurende enkele jaren. Indien de financiële middelen ontbreken kan deze overgang retrospectief worden bekeken hoewel de kans op fouten hier groter wordt naarmate men verder terug in de tijd gaat.

(9) Voor een Amerikaans onderzoek terzake zie : ROSENBAUM, J., Career Mobility in a Corporate Hierarchy.

1.4. Het werkloosheidsonderzoek als vorm van aansluitingsonderzoek

Het onderzoek dat de werkloosheid als thema heeft, is niet zo gemakkelijk in dit schema te plaatsen. Het meeste onderzoek bekijkt het probleem aan de aanbodzijde. Profielen worden opgesteld van langdurige en recurrente werklozen. Bepaalde kenmerken worden daarbij sterk in de verf gezet als zijnde oorzaak van werkloosheid : een gebrek aan of te lage opleiding, het geslacht, huidskleur, zoekgedrag, de werkloosheidsvergoeding. Deze op zich simpele verklaringen worden de laatste jaren wel meer verfijnd. Zo blijkt het sociale kapitaal van iemand ook heel belangrijk. Onder sociaal kapitaal begrijpen we het geheel aan contacten dat iemand met anderen onderhoudt en het totaal aan hulpbronnen dat die persoon via deze contacten kan mobiliseren. Hoe beter die sociale contacten, hoe sneller werklozen opnieuw werk vinden (ongeacht de opleiding). Dit gegeven relativiseert de opleiding als oorzaak van werkloosheid.

De vraagzijde wordt minder belicht. Bepaalde onderzoeken wijzen er op dat ongeschoolde arbeid niet verdwenen is maar dat deze jobs meer en meer worden uitgevoerd door hoger geschoolden. Dergelijke realiteit plaatst het probleem van de on- of laaggeschoolde (langdurige) werklozen in een totaal ander perspectief. Leroy en Godano leggen in een statische analyse van de vraag de nadruk op de massale vernietiging van arbeidsplaatsen die door jongeren worden ingenomen (10). Deze voorbeelden tonen aan dat het uitgangspunt van een onderzoek reeds de resultaten meebepaalt.

1.5. Het prognose-onderzoek als vorm van aansluitingsonderzoek

Waar dienen we nu het prognose-onderzoek te plaatsen ? We kunnen dit onderzoek bekijken vanuit de twee visies. Vanuit de visie die de aansluiting als concept aanvaardt, neemt dit soort onderzoek een belangrijke plaats in. De redenering luidt als volgt : als het onderwijs nauw moet aansluiten bij wat de arbeidsmarkt vraagt dan moet het weten wat de arbeidsmarkt binnen x aantal jaar vraagt (x varieert hier naargelang de

(10) LEROY, R., GODANO, A., 'L'emploi des jeunes dans la crise', IRES.

duur van de opleiding). Hoe nauwer men deze aansluiting wil bewerkstelligen des te accurater de prognoses moeten zijn.

In deze visie zijn prognoses dus min of meer noodzakelijk, zeker als men het naïeve model hanteert. In het realistisch model kunnen prognoses een rol spelen maar dit is zeker niet noodzakelijk gezien het tussengebied op korte tijd fricties tussen vraag en aanbod kan oplossen. De vraagtekens bij prognosestudies vanuit deze visie zijn dus van 'technische' aard, nl. is het überhaupt mogelijk dergelijke studies op een betrouwbare manier door te voeren ?

Vanuit de tweede visie is men nog een stuk sceptischer. Ook hier stelt men zich de vraag naar de haalbaarheid van deze prognoses. Gesteld dat dit toch mogelijk zou zijn dan blijft het voor het onderwijs een onmogelijke taak om bij te sturen zodat alle jobs op een evenwichtige manier worden opgevuld.

Prognosestudies kunnen zowel het arbeids- als onderwijssysteem tot uitgangspunt nemen. Het is wel een stuk eenvoudiger om prognoses te maken t.a.v. de schoolbevolking dan t.a.v. de beroepsbevolking. Men mag echter niet vergeten dat het aanbod zich niet beperkt tot de schoolverlaters. Ook de beroepsbevolking zelf is in wezen 'potentieel aanbod'. Heel wat vacatures worden opgevuld door mensen die een baan hebben en dus veranderen van job. Daarnaast zijn er de werklozen en de inactieven die zich om verschillende redenen uit de arbeidsmarkt hebben teruggetrokken maar onder gewijzigde omstandigheden wensen terug te keren. We komen hierop verder nog terug.

We hopen hiermee de prognosestudie binnen het gehele aansluitingsonderzoek gesitueerd te hebben. Vanzelfsprekend werd hier geen exhaustief overzicht gegeven van het bestaande onderzoek. Dit zou een studie op zich vergen.

In het volgende deel zetten we een aantal prognosetechnieken op een rij.

2. EEN OVERZICHT VAN ARBEIDSMARKTPROGNOSETECHNIEKEN

Inleiding

Binnen de prognosestudies kunnen we verschillende onderscheidingen aanbrengen (11).

Een eerste onderscheiding betreft het domein. Prognosestudies kunnen zich richten naar de vraag en het aanbod op de arbeidsmarkt.

In het eerste geval wordt vooral de evolutie van de arbeidsmarkt, overheidsbeleid en economie bestudeert, in het tweede geval gaat het om de invloed van migratie, onderwijsparticipatie, demografische groei, ... Een prognosestudie kan zich ook op beiden richten en de wederzijdse invloeden op elkaar incalculeren. Het spreekt vanzelf dat dit laatste een moeilijke zaak is.

Een tweede onderscheiding betreft de deelsmatigheid. Een prognosestudie kan zich richten op de volledige arbeidsmarkt maar kan zich ook beperken tot bepaalde beroepsgroepen of sectoren.

Een derde onderscheiding betreft de geografische ruimte. Meestal onderscheidt men drie niveaus : het macro- of nationale niveau, het meso- of streekniveau en het micro- of organisatieniveau (onderwijsinstelling, bedrijf).

In principe kunnen de verschillende technieken in al deze mogelijke gevallen gebruikt worden. Het aantal prognosetechnieken is dan ook indrukwekkend te noemen. In dit overzicht beperken we ons tot een zevental technieken :

- het inwinnen van het oordeel van deskundigheden (de delphi-methode);
- extrapolaties;

(11) Voor dit deel raadpleegden we de volgende literatuur :
NIJSSSEN, J.B., BRONS, R., Onderwijs en arbeidsmarkt;
VANBAEL-JANSSEN, D., Technieken van arbeidsmarktprognose;
VANBAEL-JANSSEN, D., De Delphi Methode;
BILDERBEEK, R.H., SMITS, R., Methoden en technieken van toekomstonderzoek en de aansluiting onderwijs-arbeid;
ROESSNER, D., The impact of Office Automation on Clerical Employment, 1985-200.

- het afleiden van de arbeidskrachten uit de evolutie van de produktie;
- scenario's;
- mathematische modellen
- case study;
- morfologische analyse.

2.1. De Delphi-methode

De Delphi-methode maakt als methodiek deel uit van de subjectieve groepsprocessen (12). Deze techniek is gericht op het verkrijgen van uitspraken van groepen deskundigen. Via terugkoppeling van informatie met elkaars subjectieve meningen wordt gestreefd naar een consensus. Nu kan een groepsproces op zich negatieve effecten sorteren. Zo kunnen dominante groepsleden het groepsgebeuren en individuele reacties beïnvloeden.

De Delphi-methode probeert deze negatieve effecten te omzeilen door de deskundigen niet in groep samen te brengen. In een eerste fase worden de deskundigen individueel benaderd. De opinies worden verkregen aan de hand van formele, gestructureerde vragenlijsten. De interactie van de deskundigen gebeurt indirect. Elke deskundige wordt nadat de antwoorden van iedereen zijn verwerkt geconfronteerd met het groepsresultaat. De deskundige kan dan zijn antwoord aanpassen. Deze vorm van feedback kan enkele keren worden herhaald. Volgens onderzoek in de Verenigde Staten heeft deze werkwijze een gunstige invloed op de betrouwbaarheid van de resultaten. Via deze feedback krijgen deskundigen immers meer informatie ter beschikking, informatie waarmee eventueel geen rekening werd gehouden bij de eerste raadpleging. Methodologisch onderzoek in de Verenigde Staten wijst uit dat de betrouwbaarheid stijgt naarmate meer experts worden betrokken in het proces. Voorbij een zeker aantal neemt de betrouwbaarheid niet meer toe.

(12) Andere subjectieve groepsprocessen zijn de brainstorming en het deskundigenforum. Deze technieken worden beschreven bij Bilderbeek, R. en Smits, R., "Methoden en technieken van toekomstonderzoek en de aansluiting onderwijs-arbeid", p. 14-15.

Een ander nuttig instrument om meer betrouwbaarheid te bereiken is de zelfevaluatie. Hierbij wordt aan de deskundigen zelf gevraagd hoe hoog zij hun deskundigheid inschatten op een schaal. Men kan dit zelfs voor elke vraag afzonderlijk doen. Op deze manier kunnen antwoorden gewogen worden. In de Verenigde Staten is veel methodologisch onderzoek verricht naar deze techniek.

Algemeen wordt de Delphi-methode beschouwd als één van de meest vruchtbare in het prognose-onderzoek. Deze methode heeft als onmiskenbaar voordeel dat het niet afhankelijk is van beschikbaar informatiemateriaal zoals statistieken. Het zijn immers de deskundigen zelf die het materiaal aanbrenge. De sterkte van de methode is meteen de zwakte. De deskundigen zijn de cruciale factor. Alles staat of valt met de keuze van die deskundigen. Wie bepaalt wie deskundig is en hoe deskundig iemand is? De ervaring leert dat onder deskundigen regelmatig de bekende, gezaghebbende vertegenwoordigers van sociale en politieke organisaties wordt verstaan. Nochtans hoeft één en ander niet altijd overeen te komen, ...

Is deze methode nu ook geschikt voor het arbeidsmarktonderzoek? Deskundigen die een zicht hebben op de gehele arbeidsmarkt lijken ons quasi onvindbaar. Het domein dient dus reeds beperkt te zijn en dit zowel naar deelmatigheid als naar geografische ruimte. Indien er in België Delphi-onderzoek wordt opgezet dan speelt zich dat meestal af op het organisatieniveau. Zo worden bedrijfsleiders gevraagd naar de toekomstige aanwervingen in het bedrijf. Het resultaat is niet hoopgevend. Dergelijke vragen blijven meestal onbeantwoord. Men WEET het gewoon niet. De vraag naar arbeid is nu éénmaal een functie van teveel factoren die quasi onvoorspelbaar zijn. Dit geldt ook voor de aanwervingen in de openbare sector. Elke werving van personeel wordt afhankelijk gesteld van een voorafgaande machtiging van het Ministerieel Comité voor begroting. Gezien de belangrijke rol van de factor politieke verhoudingen in de beslissingen van zulk begrotingscomité is het duidelijk dat deskundigen daarover moeilijk een uitspraak kunnen doen.

In feite zitten we hier in een vicieuze cirkel. De Delphi-methode wordt veel gebruikt en dit op vele domeinen omdat de methode onafhankelijk is

van beschikbaar informatiemateriaal. De deskundigen brengen nl. zelf de informatie aan. In dit concreet geval beschikken de deskundigen niet over dit materiaal. Dit kan gedeeltelijk genuanceerd worden indien men het veld drastisch verkleint. De ervaring leert dat dan deze informatie echter geen hulp is voor wat de prognoses betreft.

2.2. Extrapolaties (Het trendmodel)

Het gaat hier om een techniek waarbij op basis van een tijdreeks van kwantitatieve historische gegevens vooruit wordt berekend hoe de situatie zal zijn in de prognoseperiode. De basisveronderstelling die impliciet wordt gehanteerd is dat bij ongewijzigde externe omstandigheden (zware economische crisis) de gecombineerde invloed van de factoren (die op zich niet gekend hoeft te zijn) in dezelfde richting en met dezelfde intensiteit zal blijven doorwerken. In dit geval wordt de vraag naar arbeidskrachten dikwijls gezien als een afgeleide van de vraag naar goederen en diensten.

De kans op het optreden van een afwijkende evolutie op middellange en lange termijn is echter groot. In tegenstelling tot wat soms wordt gedacht gaat een extrapolatie niet altijd uit van een lineaire verandering in de tijd. Veel gebruikt is ook de "exponentiële smoothing". Hier wordt aan de recente data MEER gewicht gegeven. De redenering is hier dat de recente data functie zijn van factoren die meer invloed zullen uitoefenen op de toekomstige factoren dan deze in een verder verleden.

Ook poogt men verbeteringen aan te brengen door de error op een bepaald tijdstip (error = het verschil tussen de gerealiseerde waarde van variabele x op tijdstip t en de prognosewaarde van dezelfde waarde op t) te laten meespelen in de weging.

Naast de lineaire trend kan men ook uitgaan van exponentiële, logistische en parabolische trends. De veronderstellingen voor deze trends kunnen gebaseerd zijn op theorie maar ook op loutere observaties van de trends in het verleden.

Theoretisch oogt de decompositiemethode aantrekkelijk. Terecht gaat men in deze methode ervan uit dat de toekomstige ontwikkelingen zich niet laat vangen in één trend. Om dit te ondervangen gaat men de tijdreeksen decomponeren in trendfactor, cyclische factor, seizoenfluctuatie en stochastische factor.

Welke methode men ook wil toepassen het is duidelijk dat er betrouwbare cijferreeksen qua tewerkstelling moeten voorhanden zijn, die bovendien zo gedetailleerd mogelijk moeten zijn. Een groot probleem is de onderlinge vergelijkbaarheid van de retrospectieve cijfers. Criteria voor de verzameling en/of verwerking van de cijfers zijn aan verandering onderhevig. Meestal is het een ingewikkelde en heel tijdrovende zaak om bijkomende bewerkingen door te voeren zodat deze tijdreeksen weer homogeen gemaakt zijn. Bij gebrek aan tijd of gewoon omdat de classificatiecriteria niet voorhanden zijn wordt deze fase in het onderzoek soms gewoon overgeslagen. Naast de gegevens dient ook de referentieperiode (= de periode waarop de tijdreeksen staan) zo homogeen mogelijk te zijn. Structurele veranderingen moeten zoveel mogelijk vermeden worden.

Het spreekt vanzelf dat naast de hierboven reeds gesignaleerde aanpassingen (op basis van feitelijk vastgestelde afwijkingen) ook voor de toekomst aanpassingen kunnen gebeuren op basis van kwalitatieve gegevens (vb. geplande vestigingen en sluitingen van bedrijven, de invloed van de introductie van nieuwe technologieën, de prijzen van de grondstoffen, het gevoerde overheidsbeleid).

De Delphi-methode kan hiervoor aangewend worden. Experts worden dan gevraagd welke evoluties hen het meest waarschijnlijk lijken. De onzekerheid die dit alles meebrengt poogt men gedeeltelijk te ondervangen door te werken met minimum- en maximumprognoses.

Al deze aanpassingen kunnen niet verhinderen dat de betrouwbaarheid van deze methode niet zo groot is. Slechts op korte termijn zou de methode de toets der kritiek kunnen doorstaan (1 à 2 jaar).

Daarbij komt dat dan de basisvoorwaarde (betrouwbare homogene cijferreeksen) in de Belgische context zeker niet voldaan is. Ondanks deze weinig overtuigende resultaten blijft de extrapolatie één van de meest gebruikte methodes.

2.3. Het afleiden van de behoeften aan arbeidskrachten uit de evolutie van de produktie

In deze techniek wordt de vraag naar arbeidskrachten afhankelijk gesteld van de evolutie van de produktie en produktiviteit. Gezien de grote sectoriële verschillen ter zake is het duidelijk dat deze techniek zich vooral leent voor sectoriële prognoses. In deze techniek komt het er op aan een methode te vinden die de produktie en produktiviteit in de verschillende sectoren kan voorspellen.

Meestal zal in een eerste fase het B.N.P. worden geschat. Meestal gebeurt dit aan de hand van een extrapolatie van het groeiritme dat in het verleden werd waargenomen. Een andere maar veel minder voorkomende mogelijkheid is de evolutie van het B.N.P. te bestuderen van een land dat zich vroeger in een gelijkaardige situatie bevond.

Daarna dient men dit B.N.P. uit te splitsen over de privéconsumptie, overheidsconsumptie, bruto kapitaalvorming, voorraadveranderingen, netto uitvoer. Deze componenten worden op hun beurt via verschillende methodes berekend. De netto uitvoer bv. kan men via extrapolatie berekenen. De overheidsconsumptie kan daarentegen autonoom worden bepaald op basis van het overheidsbeleid terzake hoewel ook hier dikwijls naar de extrapolatie zal teruggegrepen worden.

Nadat de componenten berekend zijn dient men deze op te splitsen over de verschillende sectoren. Dit is de moeilijkste fase gezien hierover weinig gegevens bestaan. Voor de privé-consumptie zal men moeten nagaan hoeveel gemiddeld wordt uitgegeven aan huur, kleding, voeding, enz. Voor België kan men hieromtrent gegevens vinden in de gezinsbudgetenquête van het N.I.S. Deze enquête is intussen wel reeds acht jaar oud. Nadat de verdeling gebeurd is moet deze nog worden omgezet in een verdeling per sector.

Deze complexe werkwijze dient herhaald te worden voor de andere bestedingscategorieën. Elke categorie kent daarbij zijn specifieke problemen. Voor de overheidsconsumptie bv. moet men weten welke bedrag zal moeten uitbetaald worden aan lonen en wedden. Dit bedrag is echter natuurlijk afhankelijk van het aantal ambtenaren in de toekomst ! Zo komt men in

een vicieuze cirkel terecht want het aantal ambtenaren in de toekomst is precies onderwerp van onderzoek.

Bij deze techniek kunnen we heel wat vraagtekens plaatsen. Vooreerst gaat het om een complexe en omslachtige methodiek. De omzettingen van de componenten over de verschillende sectoren lijkt een quasi onmogelijke onderneming. Daarvoor ontbreken nu eenmaal teveel gegevens. Om deze te verzamelen zouden een heleboel miniprognoses moeten gemaakt worden (denk aan de overheidsconsumptie) die allemaal bron van onzekerheid zijn.

In de praktijk worden dergelijke onderzoeken zelden uitgevoerd. Soms gebruikt men wel een vereenvoudigde versie. De complexe omzettingen worden hier dan vermeden. Men berekent dan een gemiddelde produktiviteit over alle sectoren heen. Het uiteindelijke resultaat is een ruwe prognose van de totale werkgelegenheid zonder enige opsplitsing. Het Planbureau heeft dergelijke pogingen ondernomen (13). Een meer fundamentele kritiek is de zwakke theoretische onderbouw van deze methode. Daar waar de extrapolatiemethode stelt dat de uiteindelijke tewerkstelling functie is van diverse factoren die specifiek op elkaar inwerken wordt dit in deze methode herleid tot de produktie en de produktiviteit. Dit is een sterke simplificering van de realiteit. De produktiviteit en de produktie zijn twee afhankelijke variabelen. Een intervenierende factor is precies de werkgelegenheid. M.a.w. de zaak wordt hier gewoon omgedraaid.

2.4. Scenario's (14)

Hoewel scenario's één van de belangrijkste methodieken voor toekomstonderzoek zijn is er van een uitgewerkte en expliciete methodiek geen sprake.

(13) PLANBUREAU, De arbeidsmarktvooruitzichten 1990 voor het rijk en per gewest.

(14) Voor een voorbeeld van scenario onderzoek : VAN DER WERF, D., "Europese scenario's voor werk", Tijdschrift voor Arbeidsvraagstukken, 1987, nr. 2.

Globaal kunnen we twee soorten scenario's onderscheiden :

Projectieve scenario's zijn die scenario's die de toekomst op de één of de andere manier afleiden uit het verleden. Het gaat om mogelijke, realistische toekomstbeelden. Men kan zelfs een rangordening maken tussen waarschijnlijk en onwaarschijnlijk.

Bij prospectieve scenario's gaat het om wenselijke toekomstbeelden. Hier gaat de onderzoeker uit van de maakbaarheid van de toekomst.

Scenario's zijn dus geen echte toekomstvoorspellingen. Hier onderscheiden scenario's zich van de andere technieken. De onderzoeker die deze techniek gebruikt erkent dat hij de toekomst onmogelijk kan voorspellen. Bepaalde sleutelvariabelen (zoals o.a. exogene variabelen en het gedrag van de relevante actoren) kunnen niet met zekerheid geschat worden.

Gezien de aard van de methodiek ligt het voor de hand dat scenario's diverse paden kunnen bewandelen. Zo kan men uitgaan van bepaalde gevolgen en de oorzaken ervan proberen bloot te leggen. Men kan ook de omgekeerde weg volgen. Scenario's kunnen descriptief of normatief zijn. In dit laatste geval staat een doel centraal (projectief scenario) en probeert men de gebeurtenissen te omschrijven die tot dit doel leiden. In het eerste geval staan een aantal gebeurtenissen centraal en probeert men hiervan de effecten na te gaan.

Scenario's zijn er vooral op gericht om kwalitatieve informatie te verschaffen. Deze methodiek kan vooral in een probleemstellende fase van een onderzoek diensten bewijzen. De Delphi-methode kan trouwens perfect gebruikt worden als techniek binnen de scenariomethodiek.

In de praktijk merken we dat scenario's veelvuldig gebruikt worden. De andere methodieken claimen wel wetenschappelijkheid en betrouwbaarheid maar kunnen hieraan niet beantwoorden. Scenario's hebben minder prententie. Dat de betrouwbaarheid ook hier niet zo groot is, is gezien deze methodiek er vooral op gericht is het terrein te verkennen en aan ideeënontwikkeling te doen, is niet zo'n groot probleem.

Een groot voordeel is de relatieve onafhankelijkheid t.o.v. kwantitatieve data.

2.5. Mathematische modellen

Ook onder deze techniek gaat een enorme diversiteit schuil. De voorstanders van deze methodiek geloven dat in principe alle relaties die er zijn tussen verschillende variabelen kunnen worden geformaliseerd. Zij zien hierin de volgende voordelen (15) :

1. afleidingen worden gemakkelijker
2. afleidingen worden beter controleerbaar
3. foute afleidingen worden relatief gemakkelijk vermeden
4. formalisering dringt vaak tot precisering van de theorie
5. formalisering verheldert de logische structuur van de theorie
6. vaak zijn er nieuwe stellingen afleidbaar
7. vaak vindt men nieuwe hypothesen
8. logische kritiek wordt gemakkelijk.

De belangrijkste nadelen zijn dat formalisering dikwijls de onduidelijkheid van de begrippen en het gebrek aan theorie versluiert. Daarenboven zijn zeker niet alle systemen wiskundig te formaliseren.

2.6. Case study

De case study wordt gekenmerkt door het feit dat een nader te onderzoeken proces of verschijnsel wordt bestudeerd bij één of enkele gevallen. Een tweede kenmerk is dat het eenheidskarakter van het onderzoeksobject blijft gehandhaafd. Zoveel mogelijk (om niet te zeggen alle) factoren worden in hun onderlinge relaties in de analyse betrokken en bestudeerd.

De case study is er dus in de eerste plaats op gericht een inzicht te verwerven in de complexiteit van factoren die sociale verschijnselen en processen bepalen. In principe kunnen hiervoor verschillende technieken gebruikt worden.

(15) BILDERBEEK, R., SMITS, R., "Methoden en technieken van toekomstonderzoek en de aansluiting onderwijs-arbeid", p. 52.

De vraag dringt zich op in hoeverre de case study in prognose onderzoek bruikbaar is. We menen van wel. De case study kan nl. het inzicht in de dynamiek van een verschijnsel vergroten. Een case study zal dus vooral kwalitatieve informatie genereren maar in principe zijn ook kwantitatieve case studies mogelijk. Vooral in een probleemstellende fase (het formuleren van hypothesen en theorieontwikkeling) heeft de case study dus zijn waarde.

Het grote probleem blijft de generaliseerbaarheid van de gegevens. Normal gezien moet de representativiteit als gering worden geacht. De keuze van de cases zijn dus heel belangrijk. In de praktijk blijkt dat keuzes dikwijls gebeuren op basis van praktische overwegingen.

2.7. De morfologische analyse

Deze analyse poogt een complex probleem volledig in kaart te brengen, te visualiseren zodat meteen ook alle mogelijke oplossingen zichtbaar worden. Het komt er op aan een probleem te herleiden tot zijn basisdimensies en daarna van deze basisdimensies zoveel mogelijk variaties te vermelden. Zo wordt een oplossingsruimte geconstrueerd.

De sterkte van deze analyse zou hierin moeten liggen dat op een systematische wijze alle alternatieven worden onderzocht. De vraag stelt zich in hoeverre dit mogelijk is. Overigens dient men voor ogen te houden dat men snel aan een reusachtig groot aantal alternatieven zit (5 dimensies met elk 5 subdimensies geeft reeds 3.125 alternatieven). Dergelijk onderzoek is dus duur en tijdrovend en veronderstelt een deskundigheid die zeker niet altijd aanwezig is.

Deze analyse is dus ook eerder geschikt in de probleemstellende en verkennende fase. Ook hier zal de informatie dus vooral van kwalitatieve aard zijn.

2.8. Besluit

Met deze korte beschrijving van een zevental prognosetechnieken worden meteen een tweetal zaken duidelijk.

1. De onderzoeker die prognoses wenst uit te voeren heeft de beschikking over een resem technieken. Kwantitatief lijkt alles dus in orde. Het is echter opvallend dat al deze technieken vooral in een probleemstellende fase hun diensten kunnen bewijzen. Binnen onze probleemstelling betekent dit dat geen enkele techniek soelaas kan bieden. Met uitzondering van de case study kan geen enkel techniek betrouwbaarheid claimen; zeker niet op middellange termijn en op een klein aggregatieniveau. Wil de prognosestudie binnen onze probleemstelling (nl. de aansluiting tussen onderwijs- en arbeidssysteem) zin hebben dan is een middellange termijn en een klein aggregatieniveau precies noodzakelijk. Een onderwijsplanner heeft er geen boodschap aan te weten dat de beroepsbevolking binnen x aantal jaar uit zoveel eenheden zal bestaan. Nodig zijn gegevens op regionaal (arrondissementeel) en kwalificatieniveau. Dit is echter totaal onhaalbaar zeker als blijkt dat voorspellingen op een laag aggregatieniveau reeds weinig betrouwbaar blijken.
2. De veronderstellingen, die de prognosestudies voorafgaan, zijn meestal theoretisch uiterst zwak of helemaal niet onderbouwd. In het Delphi-onderzoek gaat men ervan uit dat deze theoretische onderbouw bij de deskundigen aanwezig is. Bij extrapolaties wordt impliciet toegegeven dat men de krachten die op de arbeidsmarkt werkzaam zijn niet kent maar men neemt aan dat deze op dezelfde manier zullen blijven werken of men neemt aan dat veranderingen in de wijze waarop deze krachten op elkaar inwerken in de toekomst op dezelfde wijze zullen blijven spelen. Het komt bovendien regelmatig voor dat in dergelijk onderzoek een kennis wordt verondersteld die de prognosestudie precies moet aanbrengen.
Deze theoriezwakte zorgt ervoor dat prognosestudies geen rekening houden met fenomenen zoals o.a. :
 - Het verdringingseffect. Welke zin heeft het mensen op te leiden voor een bepaald kwalificatieniveau als blijkt dat deze toch verdrongen worden door mensen met een iets hogere opleiding ?

- Het verschil tussen vereiste en gevraagde kwalificaties. Als men prognoses wat betreft het kwalificatieniveau wil maken welke kwalificaties heeft men precies dan voor ogen ?
- De organisatorische speelruimte bij de inrichting van functies. Een gegeven technologie determineert op zich niet de benodigde functies. Dergelijk determinisme wordt reeds geruime tijd als theoretisch achterhaald beschouwd. Algemeen wordt aangenomen dat in een gegeven technologiecontext functies op verschillende wijze vorm kunnen krijgen. Telkens zijn dan ook verschillende kwalificaties vereist.
- De gemiddelde arbeidsduur. Heel wat prognoses drukken de resultaten uit in manjaren. Dit verschilt met de effectief tewerkgestelden. Prognoses moeten dus ook een zicht hebben op het gemiddeld aantal arbeidsuren per week. Dit gemiddelde daalt sinds een eeuw maar het is niet zeker of deze tendens zo zal blijven. Als onder invloed van demografische processen het aanbod blijft dalen is een verlenging op termijn mogelijk. Zeker is intussen wel dat gemiddelde onder invloed van de voortschrijdende numerieke flexibiliteit steeds meer een puur statistisch gemiddelde wordt. Onder dit gemiddelde gaat een enorm gedifferentieerde werkelijkheid schuil : deeltijdse arbeid onder verschillende vormen, arbeidsduur op jaarbasis, grote verschillen in gemiddelde arbeidsduur in de verschillende sectoren. Deze verschillen zullen in de toekomst nog toenemen. Willen prognoses enige betrouwbaarheid claimen dan dient deze ontwikkeling ook ingecalculeerd te worden.
- De wederzijdse invloed van vraag en aanbod. De aanpassingsprocessen tussen vraag en aanbod op de arbeidsmarkt worden bijna systematisch verwaarloosd. Vraag en aanbod worden in de meeste studies als aparte entiteiten bestudeerd.

Deze empirisch ondersteunde theorieën zouden mits ze aanvaard en opgenomen worden in de prognosetechnieken deze in elk geval nog veel ingewikkelder maken.

Naast de theoretische kennis is ook het veronderstelde databestand zeker in de Belgische context niet of in onvoldoende mate aanwezig. In een volgend deel gaan we nader in op de vereiste data.

Welk besluit kunnen we hier nu uit trekken voor de aansluitingsproblematiek ?

Uit het eerste hoofdstuk blijkt dat theoretisch bekeken de nodige vraagtekens achter prognosestudies kunnen geplaatst worden (16). Prognose-onderzoek situeert zich binnen de visie van de directe afstemming van het onderwijs op het arbeidssysteem. Een visie die voor discussie vatbaar is en zeker niet empirisch ondersteund wordt.

Gesteld dat men de aansluiting als concept aanvaardt dan blijkt uit het tweede hoofdstuk dat geen enkele prognosetechniek de benodigde betrouwbare gegevens kan leveren op het vereiste aggregatieniveau en over de vereiste termijn. De prognosetechnieken blijken theoretisch zwak onderbouwd en regelmatig een te simplistische visie over de werking van de arbeidsmarkt op na te houden. Voor de Belgische situatie kunnen we daarenboven de vraag stellen of de vereiste data (tijdreeksen) aanwezig zijn. In een volgend hoofdstuk gaan we na welke data voor prognosestudies vereist zijn en welk materiaal in België aanwezig is.

(16) Hier dienen we wel aan toe te voegen dat arbeidsmarktprognosestudies niet noodzakelijk worden uitgevoerd met het oog op een perfecte afstemming tussen onderwijs- en arbeidssysteem. Wel is het zo dat indien men aanneemt dat er een nauwe aansluiting moet zijn tussen beide systemen men ook aanneemt dat dergelijke prognoses kunnen gemaakt worden.

3. WELKE DATA ZIJN NOODZAKELIJK OM PROGNOSESTUDIES MOGELIJK TE MAKEN ?

Prognosestudies vallen of staan met beschikbaarheid en betrouwbaarheid van data (17). Welke data zijn nu vereist en hoe zit het met de beschikbaarheid ervan in België zijn de twee grondvragen die in dit hoofdstuk zullen beantwoord worden. Hierboven stelden we reeds dat prognosestudies zowel de vraag als het aanbod kunnen bekijken (of beiden).

3.1. Data m.b.t. de aanbodzijde van de arbeidsmarkt

Het aanbod bestaat voor een groot deel uit schoolverlaters. Een statistiek die het aantal schoolverlaters bijhoudt is in België niet voorhanden. Wel beschikbaar zijn statistieken van de schoolbevolking (18). In deze statistieken vindt men gegevens over :

- de netten;
- de onderwijsvormen;
- de richtingen binnen deze vormen;
- de jaren.

Zowel het aantal leerlingen als het aantal diploma's, getuigschriften worden vermeld.

Hoe worden deze gegevens verzameld ? Bij de aanvang van een nieuw schooljaar stuurt het Ministerie van Onderwijs een enquête naar alle scholen. De overste van de school dient aan de hand van de gestructureerde vragenlijst de schoolbevolking (toestand in oktober) weer te geven + het aantal diploma's/getuigschriften dat in het voorafgaandelijke schooljaar

(17) In dit deel beperken we ons tot data betreffende de vraag en het aanbod. Bepaalde prognosetechnieken vereisen ook economisch relevante variabelen zoals produktievolume, investeringen, kapitaalgoederen. Volgens Nyssen en Brons zijn deze data meestal voldoende beschikbaar (o.c. p. 20).

(18) Ministerie van Onderwijs, Dienst Onderwijsstatistieken, Statistisch Jaarboek van het Onderwijs, 1984-1985.

werd uitgereikt. Hier schuilt een serieuze adder onder het gras. De door de school aangeboden richtingen moeten door het schoolhoofd zelf benoemd worden. Het gevolg is dat :

- inhoudelijk op elkaar gelijkende inrichtingen onder verschillende benamingen kunnen schuilgaan;
- deze benamingen bovendien door de jaren niet consequent worden aangehouden.

Het Ministerie groepeert deze veelheid aan benamingen doch deze groepering gebeurt eveneens niet systematisch maar eerder intuïtief. Concrete gevolgen van deze werkwijze zijn dat leerlingen die het ene jaar onder een bepaalde benaming ingeschreven zijn het jaar erop in een richting onder een ANDERE benaming een diploma halen.

Zo komen we tot richtingen waar geen diploma's zijn uitgereikt hoewel er toch leerlingen ingeschreven zijn. In principe kunnen alle leerlingen niet geslaagd zijn, wat erg onwaarschijnlijk is.

Helemaal onmogelijk is echter dat het aantal diploma's hoger is dan het aantal ingeschreven leerlingen. Soms gebeurt het zelfs dat in richtingen waar geen leerlingen zijn ingeschreven er toch diploma's en getuigschriften worden uitgereikt.

De gegevens van de schoolbevolking moeten dus met de nodige omzichtigheid worden geïnterpreteerd.

Over de schoolverlaters zijn helemaal geen gegevens voorhanden. Een aantal problemen stellen zich hier. Beperken we ons tot het secundair onderwijs.

- Leerlingen verlaten in principe de school in het finaliteitsjaar. Dit is niet noodzakelijk het zesde jaar. Ook het vierde en vijfde jaar kunnen finaliteitsjaren zijn (vooral in beroepssecundair onderwijs). Met de uitbouw van het hoger secundair beroepsonderwijs en de verlenging van de leerplicht is dit probleem gedeeltelijk weggevallen. Naast het zesde jaar wordt nu echter ook het zevende jaar meer en meer uitgebouwd.
- Leerlingen kunnen vroeger de school verlaten. Leerlingen die één of meer schooljaren dubbelen zullen op 18-jarige leeftijd niet in een finaliteitsjaar zitten. Niets belet hen om desnoods midden in het schooljaar de school te verlaten.

- Leerlingen die hun school verlaten, zijn daarom nog niet noodzakelijk schoolverlaters. Ze kunnen bv. in een andere school een nieuw schooljaar aanvatten.
- Ook de doorstroming van de afgestudeerden secundair onderwijs naar het hoger onderwijs zorgt voor problemen. Deze informatie kan slechts verkregen worden via enquêtes (panelonderzoek of retrospectief onderzoek). Deze doorstromingsgraden evolueren ook in de tijd. Meer en meer wordt het T.S.O. bv. een doorstromingsonderwijs i.p.v. een finaliteitsonderwijs. Dergelijke enquêtes dienen dus regelmatig te worden herhaald.

In de grote groep schoolverlaters zijn dus de volgende groepen te onderscheiden :

- schoolverlaters (al of niet met getuigschrift/diploma) die verder studeren;
- schoolverlaters die niet verder studeren maar de arbeidsmarkt niet (onmiddellijk) betreden (legerdienst, vrijwillig niet gaan werken);
- schoolverlaters die de arbeidsmarkt betreden (werkend, werkloos).

Over deze cruciale overgang tussen school en werk is tot op heden weinig geweten. Een aantal enquêtes brengen hierrond materiaal aan. Ook SIMONA bevat een aantal gegevens nl. de schoolverlaters die de arbeidsmarkt betreden en zich laten inschrijven bij de R.V.A. Men schat dat zo'n 80% van de schoolverlaters die de arbeidsmarkt betreden zich inschrijven. De anderen vestigen zich als zelfstandig, vinden onmiddellijk werk, zijn niet ingelicht over de R.V.A. of wensen om één of andere reden zich niet in te schrijven.

Naast de schoolverlaters bestaat het aanbod ook uit de werklozen (met uitzondering van enkele categorieën die trouwens in de R.V.A.-statistieken niet meegeteld worden). Over deze groep is wel veel informatie beschikbaar ook al omdat sinds enkele jaren de statistische verwerking via een aangepast computerprogramma gebeurt. Verder in dit rapport komen we hierop terug.

Het aanbod bestaat voor een deel ook uit die personen die zich om bepaalde redenen uit de arbeidsmarkt hebben teruggetrokken maar er om

één of andere reden weer willen instappen. Typisch voorbeeld hier zijn de vrouwen die om gezinsredenen enkele jaren de job vaarwel gezegd hebben en deze nu opnieuw willen opnemen. De laatste jaren wordt dit zelfs aantrekkelijker gemaakt via de loopbaanonderbreking. Ook het contingent dienstplichtigen kunnen we hieronder rangschikken.

De meeste categorieën in dit deel van het aanbod zijn niet gekend. Dit komt omdat ze meestal functie zijn van factoren die sterk veranderlijk zijn. Belastingsmaatregelen kunnen mensen ertoe aanzetten om de arbeidsmarkt te betreden respectievelijk te verlaten. Hetzelfde geldt voor de prijs die dient te worden betaald voor de opvang van kinderen. Het privé pensioen sparen kan ervoor zorgen dat mensen zich vervroegd terugtrekken uit de arbeidsmarkt. Omgekeerd kan een daling van het officieel pensioen mensen ertoe aanzetten om langer te blijven doorwerken. Met behulp van econometrische modellen kunnen effecten van bepaalde maatregelen berekend worden. Het gaat hier dan om scenario's.

Aanbod kan ook bestaan uit immigratie. In de voorbije decennia hebben we dit mogen ervaren met een toevloed aan gastarbeiders. Statistische data daarrond kunnen bekomen worden via het Ministerie van Arbeid en Tewerkstelling aan de hand van de arbeidskaartstatistieken. Een exact beeld van de omvang van de immigratie geven zij echter niet (19).

(19) MARTENS, A., Tien jaar immigratiestop in België. Het overheidsbeleid tussen droom en verdoezeling, Tijdschrift voor Arbeidsvraagstukken, 1986/2, p. 29.

Tenslotte kunnen we ook de actieve beroepsbevolking zien als potentieel aanbod. Heel wat vacatures worden immers opgevuld door mensen die reeds een baan hebben. Denk aan de interne markt, een concept dat de laatste jaren in de theorie een groeiend belang toegemeten krijgt. Voorlopig is het aantal data hieromtrent echter heel beperkt.

OVERZICHTSCHEMA

	Aanbod	Statistische data aanwezig	Betrouwbaarheid
-	onderwijsbevolking	ja	+-
-	schoolverlaters die de arbeidsmarkt betreden	gedeeltelijk	+
-	werklozen	ja	+
-	voorlopig uit de arbeidsmarkt teruggetrokken	miniem	+
-	immigratie	ja	+-
-	actieve beroepsbevolking als potentieel aanbod	neen	N.V.T.

3.2. Data m.b.t. de vraagzijde van de arbeidsmarkt

Hier zijn twee soorten data van belang :

- de vacatures (de huidige vraag);
- de beroepsbevolking (als produkt van een over de tijd gespreide en interne vraag).

3.2.1. Data m.b.t. de vacatures

In tegenstelling tot Nederland moeten vacatures in België niet centraal gemeld worden. Hiertoe bestaat wel de mogelijkheid bij de R.V.A. Het vermoeden is groot dat de R.V.A. een segment van het vacaturebestand toegewezen krijgt dat niet representatief is voor het totale bestand. Buiten de R.V.A. zijn geen bronnen voorradig.

3.2.2. Data m.b.t. de evoluties binnen de beroepsbevolking

Dit geldt zeker niet voor de beroepsbevolking. In tegenstelling tot wat misschien gedacht wordt zijn er veel bronnen. Gezien het belang van deze data voor wetenschappelijk onderzoek overlopen we de verschillende beschikbare statistieken. De vraag welke informatie in de betreffende statistiek voorhanden is is hierbij de leidraad.

We kunnen drie soorten statistieken onderscheiden.

Een eerste soort kunnen we sociale statistieken noemen. De bedoeling van deze statistieken is niet om de beroepsbevolking in kaart te brengen. In wezen gaat het om toepassingsgebieden van de wetgeving van de sociale zekerheid. Deze toepassingsgebieden beslaan nooit de VOLLEDIGE beroepsbevolking.

Een tweede soort noemen we afgeleide statistieken. In principe worden deze opgemaakt op basis van secundaire bronnen (dikwijls de sociale statistieken).

Een derde soort zijn statistieken op basis van tellingen en enquêtes. We onderscheiden hier de statistieken van het N.I.S. en de thematieke statistieken op basis van (occassioneel) wetenschappelijk onderzoek.

3.2.2.1. Data afkomstig uit de 'sociale statistieken'

1. De statistieken van het rijks sociale zekerheid (R.S.Z.)

De R.S.Z. heeft als taak de bijdragen te innen voor alle loonarbeiders (hoofdarbeiders, handarbeiders) met uitzondering van de mijnwerkers, de zeevarenden en het vast benoemd personeel van de N.M.B.S. Deze bijdragen worden daarna verdeeld over de vijf centrale diensten die belast zijn met het bestuur van de sociale zekerheid (20).

R.I.Z.I.V. : Rijksdienst voor Ziekte- en Invaliditeitsverzekering
R.V.A. : Rijksdienst voor Arbeidsvoorziening
R.W.P. : Rijksdienst voor Werknemerspensioenen
R.K.W. : Rijksdienst Kinderbijslag Werknemers
R.J.V. : Rijksdienst Jaarlijks Verlof

Deze diensten maken de bijdragen over aan de uitbetalingsinstellingen die ze op hun beurt storten aan de rechthebbenden (vb. het R.I.Z.I.V. stort de bijdragen aan de verschillende mutualiteiten).

Om deze functie te kunnen vervullen dient de R.S.Z. een repertoriumbestand bij te houden van de werkgevers. Daarnaast moeten alle werkgevers elk kwartaal de toestand van de tewerkstelling doorgeven aan de R.S.Z. Deze gegevens vormen dus de basis voor de statistieken van de R.S.Z. De statistieken die te vinden zijn in de jaarverslagen slaan op de tellingen van het tweede kwartaal van het betreffend jaar. In deze jaarverslagen vinden we niet alleen de statistieken maar ook een uitgebreide methodologie en een uitvoerige reglementering betreffende de toepassing van de sociale zekerheid. Het meest recente jaarverslag behelst het dienstjaar 1985 (21).

(20) Ook voor de beroepsziekten en voor de kredieturen bestaat een centrale instelling. De statistieken die opgemaakt worden door de R.K.W. en R.J.V. worden verderop niet besproken omdat zij geen relevante statistische data m.b.t. evoluties in de beroepsbevolking bevatten.

(21) Rijksdienst voor Sociale Zekerheid, jaarverslag 1985.

Het toepassingsgebied van de R.S.Z.-statistieken

De statistiekeenheden zijn rechtstreeks van de werkingssfeer der sociale zekerheid afgeleid en evolueren er mee samen. Dit betekent dat men de statistieken nooit kan begrijpen indien men geen zicht heeft op de werkingssfeer. De R.S.Z.-statistieken weerspiegelen nl. niet de Belgische beroepsbevolking maar enkel die werknemers die onder de R.S.Z. ressorteren en de laatste kwartaaldag op het werk aanwezig waren. Ook de verzekeringsplichtige werknemer wiens arbeidsovereenkomst niet verbroken maar wel geschorst is wegens ziekte of ongeval voor zover de duur ervan geen twaalf maanden overschrijdt is opgenomen alsook de verzekeringsplichtige vrouwen in zwangerschapsverlof, en zij die wederopgeroepen worden onder de wapens. Tenslotte zijn ook alle verzekeringsplichtige werknemers opgenomen die op de betrokken laatste kwartaaldag niet aanwezig waren op het werk wegens verlof, staking, toevallige werkloosheid of al dan niet verantwoorde afwezigheid.

Een aantal categorieën zijn dus niet opgenomen. Vooreerst zijn er de invaliden, de volledig werklozen en de (brug)gepensioneerden. Dit volgt logisch uit het feit dat ze niet betrokken zijn in een arbeids- of leerovereenkomst.

Daarenboven zijn een aantal categorieën niet opgenomen hoewel er toch sprake kan zijn van een arbeidsovereenkomst. Het gaat om categorieën die VOLLEDIG uitgesloten zijn van de werkingssfeer van de sociale zekerheid (22). De bedoeling was om min of meer toevallige arbeid van korte duur niet meteen R.S.Z.-plichtig te maken.

We overlopen deze categorieën.

(22) Een aantal categorieën zijn gedeeltelijk uitgesloten van de werkingssfeer van de sociale zekerheid. Deze categorieën dienen dus slechts gedeeltelijk bijdragen te betalen. Ze worden wel meegeteld in de statistieken. Voor een overzicht verwijzen we naar het jaarverslag van de R.S.Z. 1983 hoofdstuk I, p. 20 e.v.

1.1. Betrekkingen van korte duur

Meestal wordt de grens op gemiddeld 2 uur per dag bepaald. Op deze regel zijn er echter een aantal uitzonderingen. Het gaat om activiteiten die uit hun aard kortstondig kunnen zijn.

- huisarbeiders
- schouwspelartiesten
- leerkrachten
- bedienaars van erediensten
- schoonmakers en schoonmaaksters
- werknemers in dienst van kerkfabrieken mits ze geen andere beroepsactiviteit uitoefenen
- de betaalde sportbeoefenaars.

Let op, deze regel is sinds kort - wegens de vele misbruiken - afgeschaft. (K.B. 24, augustus 1987)

1.2. Bijkomstige betrekkingen

1.2.1. Werknemers uit de socio-culturele- en sportsector

Alle personen die een bijkomstige activiteit gedurende niet meer dan 25 dagen per kalenderjaar uitvoeren worden niet opgenomen (23).

1.2.2. Uitwonende dienstboden

Voor zover zij geen 4 uren daags of 24 uren per week tewerkgesteld zijn bij eenzelfde werkgevers is deze categorie niet opgenomen.

(23) Voor een overzicht van de betrokken categorieën zie jaarverslag R.S.Z., 1985, hoofdstuk I, pg. 26.

1.2.3. Studenten

Voor zover zij tijdens de maanden juli, augustus en september niet meer dan 1 maand arbeiden en voor zover zij op geen enkel ogenblik in de loop van het school- of academisch jaar verzekeringsplichtig waren is deze categorie uitgesloten.

1.2.4. Bijkomstige betrekkingen in de landbouwsector

Bepaalde categorieën handarbeiders die occasioneel tewerkgesteld zijn in de landbouwsector vb. het plukken van fruit. Elk jaar worden per sector de periodes van niet onderwerping bepaald (24).

Naast bovenstaande categorieën zijn er nog twee grote beroepsgroepen die niet zijn opgenomen : nl. de zelfstandigen (+ helpers) en de vrije beroepen voor zover het hier een hoofdberoep geldt.

Twee beroepsgroepen ressorteren onder een eigen sociaal zekerheidsstelsel. Reeds voor de sociale zekerheid werd ingevoerd bestond er reeds een Nationaal pensioenfonds voor mijnwerkers (N.P.W.). Bij de invoering van de sociale zekerheid werd deze instelling de taak opgedragen de mijnwerkersbijdragen te innen. Een soortgelijke regeling werd getroffen t.a.v. de Hulp- en Voorzorgkas voor zeevarenden onder Belgische vlag. Deze categorieën werknemers ressorteren dus niet onder de R.S.Z. maar worden WEL opgenomen in de statistieken.

Tenslotte zijn er de vastbenoemde werknemers van de N.M.B.S. Zij ressorteren onder een volledig eigen stelsel. Er is geen instelling die de sociale bijdragen int. Alles wordt intern geregeld. De werkgever betaalt a.h.w. de bijdragen aan zichzelf en keert zelf de bijdragen uit. Deze vastbenoemde werknemers worden NIET opgenomen in de statistieken van de R.S.Z. In een voetnoot wordt het aantal werknemers wel vermeld.

(24) Voor een overzicht zie R.S.Z.-jaarverslag 1985, pg. I. 27.

Classificatiecriteria

De statistieken van de R.S.Z. worden opgebouwd vanuit drie statistiek-eenheden : de inrichting, de werkgever en de tewerkgestelde werknemer.

De inrichtingen worden opgesplitst naar :

- privésector, overheidssector
- economische bedrijvigheid (N.A.C.E.)
- bestuurlijk arrondissement
- dimensie van de inrichting.

Ook de werkgevers worden opgesplitst :

- dimensie van de inrichting
- activiteitsklasse
- bestuurlijk arrondissement.

Inrichtingen en werkgevers mogen niet verward worden. Eén werkgever kan meerdere bedrijfszetels (inrichtingen) hebben. Qua geografische ligging neemt men de belangrijkste bedrijfszetel.

De werknemers worden opgesplitst naar :

- privésector, overheidssector
- economische bedrijvigheid (N.A.C.E.)
- bestuurlijk arrondissement
- dimensie van de inrichting waarin tewerkgesteld
- hoofdarbeiders, handarbeiders
- aantal arbeidsdagen
- lonen
- geslacht
- activiteitsklasse.

Commentaar

Gezien de aard der registratie zijn dubbeltellingen niet te vermijden. Het is voor een werknemer nl. mogelijk gelijktijdige betrekkingen te bekleden. Om hoeveel personen het gaat is niet bekend.

Een paar belangrijke kenmerken zijn niet in de statistieken opgenomen. Zo wordt er geen onderscheid gemaakt tussen deeltijdse en voltijdse arbeid. Ook het beroep wordt niet vermeld. Van opleiding is zelfs helemaal geen sprake.

Een belangrijke moeilijkheid blijft de vergelijking in de tijd. Deze is quasi onmogelijk gezien het feit dat de werkingssfeer elk jaar verandert. Bijna elk jaar wordt deze uitgebreid. Zo werden de schoonmakers en schoonmaaksters die minder dan 2 uur per dag werkten vroeger niet opgenomen maar sinds '85 wel. Op deze manier wordt de beroepsbevolking volgens de R.S.Z. in feite kunstmatig uitgebreid. Ook in de volgende jaren zullen we een verdere uitbreiding kunnen verwachten daar de 2-urengrens door het K.B. van 24 augustus is afgeschaft.

2. De statistieken van de Rijksdienst voor Ziekte- en Invaliditeitsverzekering

De Rijksdienst voor Ziekte- en Invaliditeitsverzekering krijgt de bijdragen van de R.S.Z. en stort deze door aan de ziekenfondsen. Aan de hand van de bijdragebons die door de werknemers worden overgemaakt aan de mutualiteit wordt jaarlijks een statistiek opgemaakt.

Het toepassingsgebied van de R.I.Z.I.V.-statistieken

Ook hier zijn de statistiekeenheden rechtstreeks van de werkingssfeer van de ziekte- en invaliditeitsverzekering afgeleid. In tegenstelling tot de R.S.Z. maakt het R.I.Z.I.V. geen jaarverslag en bestaat er geen gepubliceerde methodologie. Wel bestaat er een overzicht van de Belgische Verplichte Ziekte- en Invaliditeitsverzekering (25). Daarin vindt men het volledige toepassingsgebied. Voor de opsomming van alle categorieën verwijzen we naar deze publicatie.

We beperken ons verder tot de verschillen met de R.S.Z.-statistieken.

- Het grote verschil tussen de R.S.Z.- en R.I.Z.I.V.-statistieken is terug te voeren tot het feit dat in de R.S.Z.-statistieken alle werknemers opgenomen zitten die bijdragen tot minstens één der takken van de R.S.Z. Bij de R.I.Z.I.V.-statistieken gaat het enkel om degenen die bijdragen tot één van de takken, nl. de ziekte en invaliditeit. Zo zitten de leerlingen wier leerovereenkomst door toedoen van een leersecretaris is aangegaan en door de Minister van Middenstand is erkend, of wier leerovereenkomst tot stand kwam overeenkomstig de wet op het leerlingenwezen voor beroepen uitgeoefend door arbeiders in loondienst wel in de R.S.Z.-statistieken maar niet in de R.I.Z.I.V.-statistieken.
- De zelfstandigen worden in de statistiek als aparte categorie opgenomen.
- De zeelieden worden niet opgenomen .

(25) R.I.Z.I.V., Overzicht van de Belgische verplichte ziekte- en invaliditeitsverzekering, 1982.

De vastbenoemden van de N.M.B.S. worden net als in de R.S.Z.-statistieken niet opgenomen. Uit bovenstaande volgt dat de door de R.I.Z.I.V. gestelde bezoldigde werkgelegenheid (dus geen zelfstandigen) lager zal liggen dan de door de R.S.Z. gestelde. Zo bv. vermeldt per 30 juni 1985 de R.S.Z. 2.842.981 arbeidsplaatsen en het R.I.Z.I.V. 2.710.000.

Classificatiecriteria

Binnen de R.I.Z.I.V.-statistieken wordt een onderscheid gemaakt naar :

- overheidspersoneel, privé
- arbeiders, bedienden, mijnwerkers, zelfstandigen (enkel voor privé-sector).
- leeftijd
- geslacht
- deeltijds-voltijds

Binnen de categorie deeltijdse arbeiders vinden we nog twee aparte categorieën nl. de seizoenarbeiders en de arbeiders bij tussenpozen. Ook binnen de categorie bedienden vinden we deze categorieën terug. Binnen de categorie zelfstandigen wordt er nog een onderscheid gemaakt tussen zelfstandigen enige activiteit en zelfstandigen gemengde loopbaan. (De helpers worden niet opgenomen).

- arrondissement.

Vergelijken we met de R.S.Z.-statistiek wat betreft de criteria dan stellen we vast dat :

- een aantal criteria die niet in de R.S.Z.-statistieken voorkwamen hier wel voorhanden zijn m.n. het onderscheid deeltijds-voltijds, de leeftijd, en de verdere uitsplitsingen van de categorieën arbeiders, bedienden.
- anderzijds een aantal criteria die wel in de R.S.Z.-statistieken voorhanden zijn hier NIET weerhouden worden m.n. de sector en de dimensie van de inrichting waarin tewerkgesteld, activiteitsklasse, lonen en aantal arbeidsdagen.
- de categorie overheidspersoneel in de beide statistieken verschillend worden opgevuld. Het onderwijzend personeel in het Vrije net behoort in de R.S.Z.-statistiek tot het overheidspersoneel. In de R.I.Z.I.V.-statistieken worden zij ondergebracht bij de bedienden.

Bovendien wordt de categorie overheidspersoneel hier niet opgesplitst in arbeiders en bedienden. Dit gebeurt wel in de R.S.Z.-statistieken.

Commentaar

Ook hier zijn dubbeltellingen niet te vermijden. Een werknemer die in de loop van het kwartaal, waarin de telling gebeurt, verandert van werkgever wordt dubbelgeteld. Het is niet duidelijk om hoeveel personen het gaat. Personen die twee deeltijdse jobs hebben bij verschillende werkgevers zouden NIET dubbelgeteld worden.

Net als in de R.S.Z. zijn een paar belangrijke kenmerken niet opgenomen zoals het beroep en de opleiding van de werknemer. Daar de statistieken van de R.S.Z. en R.I.Z.I.V. verschillend worden opgemaakt kunnen ze niet op elkaar geënt worden. Op die manier kan men de deeltijdse arbeid (criterium R.I.Z.I.V.) niet onderverdelen naar sector (criterium R.S.Z.).

3. De statistieken van de A.S.L.K.

De Algemeen Spaar- en Lijfrente Kas beheert de pensioenrekening van elke werknemer in de privésector in België. Op basis van deze rekeningen worden jaarlijkse en driejaarlijkse statistieken gemaakt (26).

Het toepassingsgebied van de A.S.L.K.-statistieken

Elke werknemer die valt onder K.B. 50 is opgenomen in deze statistieken (dit betekent dus elke werknemer die bijdraagt voor het pensioen). Het gaat hier, naast de werknemers die in de privésector tewerkgesteld zijn, ook om de tijdelijke statuten bij de overheid en al degenen bij parastatalen die geen beroep kunnen doen op het voordelig staatspensioen.

De vastbenoemde ambtenaren bij de overheid zijn dus niet opgenomen evenals de zelfstandigen. Wel opgenomen zijn de werklozen en de bruggepensioneerden. Zij die van een brugrustpensioen genieten zijn daarentegen NIET opgenomen.

Niet elke werknemer in de privé die onderworpen is aan de R.S.Z. vinden we terug in de statistieken van de A.S.L.K. Een aantal categorieën is nl. slechts gedeeltelijk onderworpen bv. het academisch personeel van de vrije instellingen voor universitair onderwijs is alleen onderworpen voor wat betreft geneeskundige verzorging, arbeidsongevallen en de beroepsziekten en NIET voor wat betreft de pensioenen.

Een laatste groot verschil behelst de zieken en invaliden. Werknemers die 12 maanden afwezig zijn worden niet meer opgenomen in de R.S.Z.-statistieken maar wel in de A.S.L.K.-statistieken.

(26) Rijksdienst voor werknemerspensioenen, Driejaarlijkse statistieken, 1985. Statistiek in verband met de tewerkstelling gedurende het jaar 1984.

Classificatiecriteria

Binnen de 3-jaarlijkse statistieken wordt een onderscheid gemaakt naar :

- arbeiders, bedienden, mijnwerkers
- leeftijd
- geslacht
- burgerlijke staat
- nationaliteit
- beroepshoedanigheid van de echtgenoot
- arrondissement
- sector (N.A.C.E.-code)
- maandelijks loon
- totaal aantal arbeidsdagen en gelijkgestelde dagen.

Binnen de jaarlijkse A.S.L.K.-statistieken wordt een onderscheid gemaakt naar :

- arbeiders, bedienden, mijnwerkers, zeelui
- leeftijd (geboortejaar)
- geslacht
- aantal werkdagen (alleen onderscheid tussen geen en minstens één)
- aantal werkdagen (effectief aantal)
- gelijkgestelde dagen
- lonen/premies.

Vergelijken we nu deze statistieken met R.S.Z. en R.I.Z.I.V. dan stellen we vast dat hier weer enkele criteria voorhanden zijn die we NIET vinden in de R.S.Z. en/of R.I.Z.I.V. nl. nationaliteit en beroepshoedanigheid van de echtgenote. Anderzijds zijn een aantal criteria niet voorhanden zoals de opsplitsing van de beroepsbevolking in deeltijds-voltijds (R.I.Z.I.V.), de activiteitsklasse en de dimensie van de inrichting waarin tewerkgesteld (R.S.Z.). Ook hier is er sprake van een zich jaarlijks wijzigend toepassingsgebied zodat vergelijkingen kunnen problemen geven. Van beroep en opleiding is ook hier geen sprake.

4. De statistieken van de personen die onder de toepassing vallen van het sociaal instituut van de zelfstandigen

De zelfstandigen hebben een eigen sociaal zekerheidsstelsel. De bijdragen worden beheerd door het Rijksinstituut voor de sociale verzekeringen der zelfstandigen (R.S.V.Z.). Op basis van deze gegevens geeft dit Rijksinstituut jaarlijks een statistiek uit. De meest recente is deze van 1985 (27).

Toepassingsgebied

In de statistieken zijn alle personen opgenomen aan wie het sociaal statuut der zelfstandigen verplichtingen oplegt, d.i. de zelfstandigen en de helpers. Daarenboven worden nog bepaalde categorieën opgenomen die niet meer verzekeringsplichtig zijn omdat zij geen zelfstandige beroepsbezigheid meer uitoefenen. Ze worden toch in de regeling opgenomen met het oog op de vrijwaring van hun rechten op de uitkeringen.

We kunnen een onderscheid maken tussen drie categorieën :

- zelfstandigen met een hoofdberoep
- zelfstandigen met een bijberoep
- helpers.

Een zelfstandige is ieder natuurlijk persoon die in België een beroepsbezigheid uitoefent uit hoofde waarvan hij NIET door een arbeidsovereenkomst of een statuut is verbonden. In een aantal gevallen wordt een persoon die een beroepsbezigheid uitoefent die welbepaalde inkomsten oplevert automatisch geacht zelfstandige te zijn.

Elke natuurlijke persoon die een beroepsbezigheid uitoefent MET een arbeidsovereenkomst en daarenboven nog een beroepsbezigheid uitoefent in

(27) Rijksinstituut voor de sociale verzekeringen der zelfstandigen. Statistiek van de personen die onder toepassing vallen van het sociaal statuut der zelfstandige.

de hierboven vermelde omstandigheid wordt beschouwd als een zelfstandige die zijn of haar beroep als bijberoep uitoefent.

Een helper is elke persoon die, in België, een zelfstandige in de uitoefening van zijn beroep bijstaat of vervangt.

Een aantal categorieën worden dan weer niet als helper beschouwd, nl. :

- de echtgenoot helper of echtgenote-helpster van de verzekeringsplichtige
- de ongehuwde helpers of helpsters voor 1 januari van het jaar in de loop waarvan zij de leeftijd van 20 jaar bereiken
- de toevallige helpers en helpsters.

Om hoeveel personen het hier gaat is niet duidelijk maar wellicht gaat het om een grote groep.

Classificatiecriteria

- hoofdberoep, bijberoep, helpers
- leeftijd (geboortejaar)
- geslacht
- arrondissement (gemeente)
- inkomen
- bedrijfstak
- beroep (voor wat betreft de vrije beroepen).

Gezien de specifieke aard van deze groep is een opsplitsing voltijs-deeltijs niet zinvol. Zelfs de opsplitsing hoofdberoep, bijberoep zegt op zich niet veel over het aantal uren dat iemand presteert als zelfstandige. Ook de criteria 'activiteitsklasse' en 'aantal arbeidsdagen' die we bij de R.S.Z.-statistieken terugvinden hebben hier geen zin. Enkel de dimensie van de inrichting zou nog zinvol kunnen zijn.

Vergelijken we nu de aantallen van de R.I.Z.I.V.-statistieken met deze van de R.S.V.Z. dan komen we tot grote verschillen. Bij de R.I.Z.I.V. komen we op 438.553 zelfstandigen. Bij de R.S.V.Z. komen we op 506.391 zelfstandigen (als hoofdberoep, zelfstandigen als bijberoep worden in de R.I.Z.I.V. niet als aparte categorie opgenomen maar ondergebracht

bij het respectievelijke hoofdberoep). Een vergelijking tussen de cijfers van het ministerie van Arbeid en Tewerkstelling en deze van de R.S.V.Z. voor wat betreft de categorie "zelfstandigen" (hoofdberoep + helpers) geeft eveneens grote verschillen. Arbeid en Tewerkstelling komt op 644.817 t.o.v. 584.107 voor de R.S.V.Z. !! Een deel van dit verschil is te wijten aan het feit dat de echtgenoot helpers niet opgenomen zijn in de statistieken van de R.S.V.Z. Het verschil tussen de cijfers van de R.I.Z.I.V. en de R.S.V.Z. is echter niet meteen duidelijk.

Commentaar

De cijfers van de R.S.V.Z. komen niet uit eerste bron maar worden doorgegeven door de sociale verzekeringsfondsen. De vraag stelt zich hier in hoeverre deze fondsen hun bestanden tijdig uitzuiveren. Uiteindelijk is een up to date bestand niet meteen de eerste zorg van deze fondsen. Een overschatting behoort dus tot de mogelijkheden. Een probleem naar vergelijking toe is de opsplitsing naar sector (beroep). De N.A.C.E.-code wordt hier niet gebruikt. Een vergelijking in de tijd stelt dan weer minder problemen daar het toepassingsgebied zich niet zo sterk heeft gewijzigd.

5. De statistieken van de Rijksdienst voor Arbeidsvoorziening (R.V.A.)

De R.V.A. is één van de vijf centrale instellingen die belast zijn met het bestuur van de sociale zekerheid. De R.V.A. beheert de bijdragen van de R.S.Z. die slaan op de werkloosheid en maakt deze over aan de uitbetalingsinstellingen die ze doorstorten aan de uitkeringsgerechtigde werklozen (de respectievelijke vakbonden en de Hulpkas voor Werkloosheidsuitkeringen).

De belangrijkste taak van de R.V.A. is de arbeidsbemiddeling. Per sector (metaal, bouw, hotel, administratie) zijn er arbeidsbemiddelaars die de werkzoekenden helpen bij het vinden bij het zoeken van een passende job en de werkgevers bij het vinden van geschikte kandidaten voor hun vacatures.

Iedereen kan zich als werkzoekende laten inschrijven zowel werkenden als werklozen. Voor schoolverlaters is dit NIET verplicht. De inschrijving van een werkzoekende gebeurt door de arbeidsbemiddelaar op basis van een gestandaardiseerd formulier (A4-kaart).

Ook de werkaanbiedingen worden verzameld. Elke werkgever kan zijn personeelsbehoeften kenbaar maken maar is daartoe niet verplicht. Hier ligt een unieke bron om de opleidingsbehoeften van de arbeidsmarkt in kaart te brengen. Door de onvolledigheid van de aangiften daalt de bruikbaarheid echter sterk. Het is heel aanneemlijk dat het aandeel jobs dat gesignaleerd wordt aan de R.V.A. totaal niet representatief is voor de gehele markt.

Sinds 1981 heeft de concrete werking van de arbeidsbemiddeling een grote wijziging ondergaan. Alle subregionale tewerkstellingsdiensten zijn geleidelijk aan overgestapt op SIMONA : Studie- en Informatiemodel ter Ontwikkeling van een Nieuw Arbeidsmarktbeleid. Alle gegevens over werkzoekenden en werkaanbiedingen die vroeger manueel werden geregistreerd worden nu geïnformatiseerd. Enerzijds heeft men van elke geregistreeerde persoon heel wat informatie, anderzijds wordt deze registratie maandelijks bijgehouden. De mogelijkheden van SIMONA zijn enorm. Zo kan SIMONA dynamische statistieken produceren i.p.v. statische die een doorsnede geven van de werklozenpopulatie op een gegeven tijdstip. Dynamische

statistieken geven een zicht in het verloop van de werkloosheid over een bepaalde periode. Daarenboven wordt van personen die (opnieuw) werkloos worden ook de loopbaan genoteerd. Eerst geven we een overzicht van het bestand, daarna geven we één van de publikaties.

De verschillende categorieën in het bestand

1. Werkzoekende schoolverlaters in wachttijd (afhankelijk van de leeftijd van de betrokkenen).
2. Verplicht ingeschreven : - uitkeringsgerechtigde volledige werklozen (u.v.w.)
- andere (o.u. uitgesloten van uitkeringen).
3. Vrijwillig ingeschrevenen : zij die zonder werk zijn maar geen uitkering kunnen genieten.
4. Werkende werkzoekenden verplicht ingeschreven :
 - deeltijds werkenden om aan de werkloosheid te ontsnappen
 - deeltijds werkenden tijdens de wachttijd
 - andere.
5. Tewerkgestelden in het plan tot opslorping van de werkloosheid :
 - B.T.K.-werknemers
 - D.A.C.-werknemers
 - tewerkgestelde werklozen
 - vervangers van werknemers in loopbaanonderbreking
 - werknemers tewerkgesteld in het kader van K.B. 123
 - deeltijdse stagiairs.
6. Werkzoekenden die een beroepsopleiding volgen.
7. Oudere u.v.w. die niet meer ingeschreven zijn als werkzoekende.

Door de grote hoeveelheid informatie van elke geregistreeerde en de frequentie waarmee men het bestand opvolgt zijn de mogelijkheden quasi onbeperkt. Er verschijnen dan ook heel wat publikaties. Al deze publikaties met alle erbij horende classificatiecriteria bespreken zou ons hier te ver leiden. We beperken ons tot de belangrijkste.

Eenzijds zijn er de maandelijks, driemaandelijks en jaarlijkse tellingen. Deze geven een ruim overzicht aan statistieken waarbij volgende variabelen worden gehanteerd :

- leeftijd
- arbeidsgeschiktheid
- studieniveau
- nijverheidstak
- inactiviteitsduur
- burgerlijke staat
- beroepsstatuut
- toelaatbaarheid
- nationaliteit
- gewest (arrondissement, gemeente).

Het gaat hier vooral om statistieken met heel beknopte commentaar.

Daarnaast verschijnen er regelmatig studies over bepaalde categorieën werkzoekenden :

- vreemdelingenwerkloosheid (evolutie)
- werkloosheid volgens geslacht (evolutie)
- jeugdwerkloosheid (evolutie).

In deze studies overweegt nog steeds de statistiek maar de commentaar is uitgebreider.

Daarenboven wordt nog een 3-jaarlijkse enquête gehouden bij de uitkeringsgerechtigde volledige werklozen. Hier worden vooral de uitkeringen onderzocht. Op deze manier krijgt men inzicht in de familiale situatie van de uitkeringsgerechtigde.

Naast nog een aantal publikaties die aparte onderwerpen ter studie nemen is nog de 3-maandelijks publikatie "S.T.C.-info" van belang.

Hier worden vooral dynamische statistieken gepubliceerd nl. de in- en uitschrijvingen volgens deze criteria :

- leeftijd
- studieniveau
- geslacht
- beroepsgroep (arbeiders, bedienden)

- beroepsgroep (meer uitgebreid)
- arrondissement
- sector
- schoolverlaters.

Commentaar

Uit bovenstaande summere opsommingen wordt het verschil met de voorgaande statistieken reeds onmiddellijk duidelijk. In België is de inactieve beroepsbevolking statistisch stukken beter in kaart gebracht dan de actieve beroepsbevolking. Niet alleen worden criteria gebruikt die in andere statistieken onvindbaar zijn zoals het studieniveau, daarenboven worden deze statistieken maandelijks bijgehouden (zij het dat dit niet altijd zonder problemen gebeurt). Dit laat dynamische analyses toe. De gedetailleerdheid van de informatie laat bovendien toe de aandacht toe te spitsen op probleemgroepen (vrouwen, jongeren, vreemdelingen). Het probleem bij deze statistieken ligt in het feit dat men slechts een bepaald segment bestrijkt. Ongeveer 80% van de schoolverlaters wordt geregistreerd. Bij de vacatures ligt dat op \pm de helft.

3.2.2.2. Afgeleide statistieken opgemaakt door derden op basis van secundaire bronnen

Naast deze sociale statistieken uit eerste bron zijn er een aantal instanties die elk jaar statistieken publiceren over de beroepsbevolking op basis van secundaire bronnen. Het gaat dan meestal om de statistieken die we hierboven hebben beschreven.

1. Het Ministerie van Economische Zaken

In het jaarverslag van het Ministerie van Economische Zaken wordt steevast aandacht besteed aan de beroepsbevolking en de werkgelegenheid. Daarbij wordt vooral aandacht besteed aan de evolutie in het afgelopen jaar.

De gepubliceerde statistieken zijn beknopt en geven informatie over :

- de ontwikkeling van de toe- of afname aan arbeidsplaatsen in de afgelopen vijf jaar (onderscheid tussen particuliere- en overheidssector met en zonder B.T.K. en D.A.C. enerzijds en nijverheid, bouwsector en particuliere tertiaire sector anderzijds).
- de rechtstreekse tewerkstelling door de overheid (B.T.K., D.A.C., T.W. voltijds en deeltijds)
- de ontwikkeling van de deeltijdse arbeid in de afgelopen vijf jaar (onderscheid halftijdse stage, deeltijds-T.W., -B.T.K. en -D.A.C.)
- de ontwikkeling van de uitkeringsgerechtigd volledige werkloosheid in de afgelopen 5 jaar.

Voor deze statistieken worden verschillende bronnen gebruikt : R.V.A., R.S.Z., Nationale Bank van België, Nationaal Instituut voor de Statistiek, Institut de recherches economique et sociale en de eigen studie- en documentatiedienst van het Ministerie (A.D.S.O.).

2. De Nationale Bank van België

Ook in de jaarverslagen van de Nationale Bank wijdt men enkele paragrafen aan de beroepsbevolking. De nadruk ligt hier vooral op de vraag naar en aanbod van arbeidsplaatsen. Het aanbod wordt opgesplitst in bedrijven, niet-verhandelbare diensten en buitenland.

In een tweede statistiek onderscheidt men in de vraag naar arbeidsplaatsen enerzijds de vraag die toe te schrijven is aan de ontwikkeling van de bevolking op arbeidsleeftijd en anderzijds deze die aan de ontwikkeling van de activiteitsgraad toe te schrijven is.

In een derde statistiek worden voor vier sectoren nl. :

- landbouw, bosbouw en visserij
- industrie
- bouwnijverheid
- verhandelbare diensten

de veranderingspercentages t.o.v. het voorgaande jaar (jaren '78-'86) geplaatst voor wat betreft de werkgelegenheid, toegevoegde waarde en produktiviteit in de bedrijven.

Voor deze statistieken maakt men gebruik van de ramingen van de Belgische beroepsbevolking van het Ministerie van Arbeid en Tewerkstelling (28) en eigen ramingen op basis van gegevens van de R.S.Z. en het N.I.S.

(28) Deze raming wordt verder besproken.

3. De raming van de Belgische beroepsbevolking door het Ministerie van Arbeid en Tewerkstelling (29)

In het overzicht van de diverse statistieken van de Belgische beroepsbevolking neemt deze raming een bijzondere plaats in. Het gaat hier niet om statistieken op basis van een wetgeving. Bedoeling is hier om de Belgische beroepsbevolking volgens een nauwkeurige definitie te tellen. Hiervoor maakt men gebruik van de cijfers van de R.S.Z. Gezien de tekortkomingen worden deze aangepast via gegevens van het N.I.S. Voor de zelfstandigen maakt men geen gebruik van de cijfers van de R.S.V.Z. gezien deze geen opsplitsing geven naar sector. Men maakt daarentegen gebruik van de B.T.W. aangiften. Voor de helpers worden aanpassingen verricht via cijfers van het N.I.S. Al deze gegevens worden volgens een bepaald concept verwerkt. Dit concept kan veranderen in de tijd. Als dit gebeurt dan worden ook de cijfers van de vorige jaren herwerkt volgens het nieuw concept. Anderzijds kan men dit ook niet te rigied doen. De opvattingen over arbeid veranderen immers. Aan deze veranderende opvattingen moeten ook statistieken uiting proberen te geven. Zo worden sinds 1985 de niet werkzoekende oudere werklozen niet meer geacht bij de beroepsbevolking te behoren gezien ze niet meer ter beschikking zijn van de arbeidsmarkt. Voor 1985 was dit niet zo. Het gaat dan ook niet op deze categorie in de jaargangen 1970 tot 1984 niet meer op te nemen. De niet-opneming van deze categorie in 1985 betekent wel een breuk met de voorgaande jaren. Dit kan enkel opgevangen worden door deze ingreep duidelijk te vermelden. Degenen die de schrapping om allerlei redenen NIET aanvaarden kunnen op die manier met een simpele rekensom het eindtotaal aanpassen.

Gezien het belang van het concept nationale beroepsbevolking gaan we hierop wat uitvoeriger in.

(29) Ministerie van Tewerkstelling en Arbeid, Raming van de Belgische beroepsbevolking op 30 juni der jaren 1970-1986.

Het concept nationale beroepsbevolking

Men vertrekt van een korte definitie van de beroepsbevolking. De totale beroepsbevolking bestaat uit alle personen (militair of burger) die een activiteit uitoefenen dat meegeteld wordt in het B.N.P. Men onderscheidt 4 categorieën :

- gesalarieerden
- zelfstandigen
- helpers
- militairen.

Gesalarieerden: alle personen die een bepaalde leeftijd gepasseerd zijn en die voor een privé of publieke werkgever werk verrichten tegen betaling van loon of gelijkwaardige vergoeding.

Zelfstandigen : personen die voor eigen rekening werken voor zover zij dit als hoofdberoep doen, zij die dit doen als bijberoep vallen onder gesalarieerden.

Helpers : familiale helpers die niet betaald worden en gewoonlijk meehelpten bij de uitbating van hoeve of zaak voor zover dit hun hoofdbezigheid is, in ander geval bij gesalarieerden.

Militairen :
- de inheemse militairen in actieve dienst in de gewapende macht in de beschouwde periode wat hun statuut of standplaats ook moge zijn.
- de gendarme-eenheden en de gewapende grenswachten die een tactische training krijgen en die uitgerust zijn zoals het leger en geplaatst onder militair bevel.
Twee categorieën behoren uitdrukkelijk NIET tot de categorie van de militairen :
- civiele bescherming die bij de civiele beroepsbevolking behoort.
- de reservisten die teruggeroepen worden voor een opleiding van minder dan 1 maand, behoren bij de categorie waaronder ze ressorteren in het burgerlijk leven.

Voor de speciale categorieën (grensarbeiders, ambassadepersoneel enz.) wordt het binnenlands concept gehanteerd : het omvat alle personen die werkzaam zijn bij in het land gevestigde produktie-eenheden ongeacht het feit of zij in het betrokken land woonachtig zijn.

Zijn dus inbegrepen : - De vreemde grensarbeiders en seizoenarbeiders

- Leden van de Belgische gewapende macht die gestationeerd zijn elders in de wereld
- Belgisch personeel van wetenschappelijke basissen in het buitenland
- Het Belgisch diplomatiek personeel in het buitenland
- De bemanning van allerlei schepen, platformen, vliegtuigen geëxploiteerd door in België residende eenheden
- Locale agenten van nationale openbare administraties opererend in het buitenland.

Niet inbegrepen :

- Belgische grens- en seizoenarbeiders
- Belgen die bemanning uitmaken van allerlei schepen, vliegtuigen, platformen geëxploiteerd door niet in België verblijvende eenheden
- Locale agenten van vreemde openbare administraties geïnstalleerd in België
- Personeel van de Europese Gemeenschap en internationale burgerlijke organisaties die geïnstalleerd zijn in België
- Militairen die werken bij internationale militaire organisaties geïnstalleerd in België
- Belgen die werken op buitenlandse wetenschappelijke basissen gevestigd in dit land.

Hanteert men het nationale concept dan worden de inbegrepen categorieën uitgesloten en omgekeerd.

Indien een werknemer slechts 3 maanden per jaar werkt dan wordt hij voor één vierde geteld. Werkt hij daarentegen partieel over het gehele jaar dan wordt hij voor één eenheid meegeteld.

Classificatiecriteria

De totale beroepsbevolking wordt onderverdeeld in :

- tewerkgestelde beroepsbevolking
 - binnenlandse werkgelegenheid
 - loontrekkers
 - private sector
 - publieke sector
 - hertewerkstellingsprogramma's
 - zelfstandigen en helpers
 - grensarbeid
- werkloze beroepsbevolking
 - uitkeringsgerechtigde volledige werklozen
 - verplicht ingeschreven werklozen (niet werkend)
 - vrij ingeschreven werkzoekenden (niet werkend)

Trekt men van de totale beroepsbevolking, de gewapende macht af (die bestaat uit beroepsmilitairen en miliciens).

De binnenlandse werkgelegenheid (bestaande uit loontrekkenden, zelfstandigen en helpers), wordt onderverdeeld in :

- private en publieke sector
- primaire, secundaire en tertiaire sector volgens de N.A.C.E.-code
- hertewerkstellingsprogramma's.

De binnenlandse loontrekkende werkgelegenheid en de zelfstandigen en de helpers worden op een identieke manier als hierboven onderverdeeld met uitzondering voor de zelfstandigen en helpers waar de opsplitsing private-publieke sector om evidente redenen niet gemaakt wordt en er van hertewerkstellingsprogramma's geen sprake is.

In alle statistieken wordt ook de opsplitsing man-vrouw gemaakt.

Commentaar

Gezien het opzet van deze statistische reeksen is een vergelijking over de jaren goed mogelijk. Door de overname van cijfers van de R.S.Z. zijn dubbeltellingen niet uitgesloten maar in de totaliteit vertegenwoordigd dit slechts een klein aandeel. De beschikbare informatie is dus heel degelijk. De enige kritiek op deze statistieken is dan ook de beperktheid ervan. Zo is er geen informatie beschikbaar over beroep, opleiding en over deeltijds werk. Tot op heden ontbreekt ook de methodologie. Welke cijfers men precies van de R.S.Z. overneemt en welke aanpassingen worden doorgevoerd is niet duidelijk. Aan dit laatste euvel zou begin '88 verholpen worden.

4. De statistieken van het Institut de Recherches economique et sociale
(I.R.E.S.)

Het I.R.E.S. publiceert jaarlijks ook cijfers over de Belgische beroepsbevolking. Men gebruikt hiervoor cijfers van de R.V.A. en het Ministerie van Tewerkstelling en Arbeid. Deze cijfers worden echter aangepast. Van de tewerkgestelde beroepsbevolking wordt de categorie dienstboden NIET weerhouden. Op het I.R.E.S. is men van oordeel dat in deze functie heel wat zwartwerk aanwezig is. Deze zwartwerkers worden niet geteld en vervalsen in die mate het cijfer dat het volledig onbetrouwbaar maakt.

In tegenstelling tot de R.V.A. worden de niet werkzoekende oudere werklozen wel meegeteld, evenals de conventionele bruggepensioneerden.

3.2.2.3. Statistieken op basis van tellingen en enquêtes

1. De statistieken van het Nationaal Instituut voor de Statistiek (N.I.S.)

Dit instituut stelt zijn statistieken over de beroepsbevolking niet op, op basis van administratieve bronnen (al of niet van derden) maar op basis van een enquête. Er zijn twee soorten enquêtes, m.n. volkstelling en de enquête rond de beroepsbevolking.

1.1. De volkstelling

Vooreerst is er de volkstelling die 10-jaarlijks wordt gehouden en waar in principe de totale bevolking van een land wordt geteld d.i. de totaliteit van personen (landgenoten of vreemdelingen) die op een min of meer duurzame wijze gevestigd zijn in het land zelfs als deze afwezig zijn in de periode dat de telling plaatsgrijpt. Deze telling grijpt plaats om wettelijke en administratieve en statistische doeleinden (30).

Om welke categorieën gaat het :

- De Belgen gevestigd in het land
- De Belgen die tijdelijk verblijven in het buitenland
- Het Belgisch diplomatiek en consulaire personeel + gezin in het buitenland
- De personen die deel uitmaken van de Belgische strijdkrachten in Duitsland en leden van hun gezin
- De militairen die hetzij in het buitenland, hetzij bij internationale instellingen zijn gedetacheerd
- De vreemdelingen in België verblijvend en ingeschreven in het bevolkingsregister houdende een gele identiteitskaart
- De vreemdelingen in België verblijvend en ingeschreven in het vreemdelingenregister
- De vreemdelingen die zich op regelmatige wijze in België bevinden met het inzicht er zich te vestigen.

(30) N.I.S., Algemene volks- en woningtelling op 1 maart 1981.

Classificatiecriteria

De volgende - voor ons relevante - gegevens worden bevraagd :

- leeftijd
- gemeente
- opleiding : zowel - niveau
 - richting
 - schoolse
 - buitenschoolse
- sector
- beroep
- voltijds, deeltijds (aantal arbeidsuren per week)
- bijberoep

Commentaar

Deze tellingen geven heel gedetailleerde informatie over de beroepsbevolking. In geen enkele andere statistiek vinden we bv. informatie over de opleiding naar RICHTING over buitenschoolse opleiding en over het bijberoep.

Dit voordeel wordt echter bijna volledig teniet gedaan door het laattijdig ter beschikking stellen van de gegevens. Na zes, zeven jaar verliezen zelfs de meest verfijnde statistieken veel van hun waarde.

Een tweede quasi onvermijdelijk probleem behelst de systematische fouten. de formulieren worden nl. door de betrokkenen zelf ingevuld. Dit betekent dat heel wat gegevens niet of onvolledig worden ingevuld. Het N.I.S. doet wel een grote inspanningen om deze tekorten zoveel mogelijk aan te zuiveren. Heel wat formulieren worden door het N.I.S. teruggestuurd. Verkeerde informatie is echter moeilijker te achterhalen.

1.2. Beroepsbevolkingsenquête

Een tweede enquête heeft specifiek de beroepsbevolking tot onderwerp. Het initiatief hiertoe werd genomen door de Europese Economische Gemeenschap. Bedoeling was te komen tot vergelijkbare cijfers en dus identieke bronnen, definities en methoden voor het verzamelen van de gegevens te ontwikkelen. In 1960 werd een eerste enquête gehouden. Tussen 1968

en 1971 werd de enquête jaarlijks gehouden, tussen 1973 en 1981 om de twee jaar. In 1983 werden de definities en methodes gewijzigd om de onderlinge vergelijkbaarheid nog te verbeteren. De enquêtes worden sindsdien jaarlijks gehouden. Toch blijkt uit de lectuur van de methoden en definities van de steekproefenquête naar de arbeidskrachten dat de verschillende lidstaten niet volledig identieke methodes gebruiken.

Voor een uitgebreide beschrijving van de steekproef en correctiemethodes en de technische kenmerken van de enquête verwijzen we naar de betreffende publikatie (31). We beperken ons hier tot de omschrijvingen van de voor ons interessante categorieën. Het gaat om definities die zijn goedgekeurd op de 13° Internationale Conferentie voor Arbeidsstatistici. In de enquête onderscheidt men drie categorieën : werkenden, werklozen, niet-actieven. Tot de arbeidskrachten behoren de werkenden en de werklozen.

1) Werkenden :

Werkenden zijn degenen die gedurende de referentieweek :

- werkten (dit betreft al het betaalde werk en alle winstgevende werkzaamheden : betaald werk (minimum 1 uur per week) in het kader van een werkgever-werknemer verhouding of werk als zelfstandige of werkgever. Het omvat ook het werk van niet-betaalde medewerkende gezinsleden, dat wordt gedefinieerd als niet-betaald werk dat een rechtstreekse bijdrage vormt voor de exploitatie van een boerderij, bedrijf of praktijk van of beheerd door een verwant lid van het huishouden);
- niet werkten, maar wel een werkkring of een zaak hadden waar zij tijdelijk afwezig waren wegens ziekte, vakantie- of zwangerschapsverlof, slecht weer, een arbeidsgeschil, enz. Uitgesloten zijn evenwel personen die tijdelijk werkloos zijn (on lay-off) en degenen met een nieuwe werkkring waarmee later zal worden begonnen.

(31) N.I.S., Steekproefenquête naar de arbeidskrachten, methoden en definities.

2) Werklozen :

Werklozen zijn degenen die gedurende de referentieweek geen werk hadden en

- actief zochten naar een betaalde werkkring in een werkgever-werknemer verhouding (d.w.z. die gedurende een periode van vier weken voorafgaande aan het einde van de referentieweek specifieke stappen hadden ondernomen om werk te vinden) en onmiddellijk voor werk beschikbaar waren. De belangrijkste vormen van werk zoeken zijn : het opgenomen zijn in een register van een openbaar of particulier arbeidsbemiddelingsbureau, contacten met mogelijke werkgevers, navragen bij bekenden en verwanten, plaatsen of beantwoorden van advertenties;
- voornemens waren een eigen zaak of praktijk op te zetten;
- wachtten op een oproep om weer terug te komen in de werkkring waaruit zij tijdelijk ontslagen waren;
- na afloop van de referentieweek in een nieuwe werkkring zouden beginnen.

3) Niet actieven :

Al degenen die niet bij de werkenden of de werklozen zijn ingedeeld, worden tot de niet-actieven gerekend.

Van deze groep worden alleen leerlingen en studenten afzonderlijk vermeld.

Opgemerkt zij dat dienstplichtigen of personen met vervangende dienstplicht tot geen van bovengenoemde categorieën behoren, aangezien ze bij de samenstelling van de enquêteresultaten zijn buitengesloten.

Classificatiecriteria

De werkende bevolking wordt opgesplitst volgens :

- leeftijd
- geslacht
- werkgever, zelfstandige, arbeider, bediende, functionaris (ambtenaar), helper, restcategorie
- sector (N.A.C.E.)
- beroep (I.S.C.O.)
- voltijds, deeltijds
- opleiding.

De deeltijds werkende bevolking wordt onderverdeeld naar oorzaak van het deeltijds leren :

- deeltijds lerenden/werkenden
- ziekte, handicap
- deeltijds werkend om aan de werkloosheid te ontsnappen
- vrije keuze
- andere redenen
- geen reden aangegeven.

Commentaar

Via deze bron krijgen we interessante informatie die in de meeste statistieken ontbreekt, nl. : het beroep en de opleiding. Vergelijken we met de volkstelling dan zijn deze gegevens een stuk minder gedetailleerd maar daar tegenover staat het veel vlugger beschikbaar zijn van de cijfers van de enquête.

De enige 'kritiek' die op deze statistieken kan geuit worden betreft de betrouwbaarheid. Zoals bij ALLE steekproefenquêtes zijn ook de resultaten van de arbeidskrachtenenquête onderhevig aan steekproeffouten en systematische fouten zoals het verkeerd invullen door de respondenten, de non respons en de fouten van enquêteurs en codeurs.

Dergelijke fouten wegen onder normale omstandigheden niet zwaar door zolang het aggregatieniveau hoog genoeg blijft. Concreet betekent dit voor deze enquête dat regionale gegevens aanzienlijke fouten kunnen bevatten. Zelfs op nationaal vlak komen we tot nog eigenaardige resultaten. Zo viel de beroepsbevolking in 1984 plots terug naar 3.466.336 eenheden. De raming van het Ministerie van Tewerkstelling bleef daarentegen ongeveer stationair op 3.579.187.

Ook de gegevens betreffende de deeltijdse arbeid doen de wenkbrauwen fronsen. Voor 1985 komt het N.I.S. op \pm 300.000 deeltijdse werkers. Het R.I.Z.I.V. dat een veel striktere definitie hanteert en dus een lager cijfer zou moeten bieden komt op... \pm 350.000. Dergelijke afwijkingen doen toch vragen stellen over de enquête.

2. Thematische statistieken

Ook deze statistieken worden meestal opgesteld aan de hand van enquêtes en belichten een specifiek aspect van de beroepsbevolking. Veel van deze enquêtes gebeuren slechts éénmalig of met grote tussenpozen. Na verloop van tijd beginnen de cijfers uit dergelijke enquêtes dan ook een eigen leven te leiden. Eén voorbeeld mag hier volstaan. Bijna 10 jaar geleden werd door het H.I.V.A. het fenomeen ploegenarbeid onderzocht en statistisch in kaart gebracht (32). Deze cijfers worden anno 1987 nog steeds geciteerd op seminaries en gebruikt in wetenschappelijke studies als zijnde de meest recente. Verdere commentaar is hier overbodig.

(32) Berckmans, P., "Ploegenarbeid in België", 1982.

3.2.3. Besluit

Tot zover dit onvolledig overzicht van de beschikbare statistische informatie over de beroepsbevolking. Grosso modo hebben we 3 soorten statistieken onderscheiden. Meest voorkomend zijn de sociale statistieken. Deze brengen deze categorieën in kaart die vallen onder een (sociale) wetgeving (R.S.Z., R.I.Z.I.V., A.S.L.K., R.S.V.Z., R.V.A.). Een tweede groep kunnen we afgeleide statistieken noemen. De auteurs van deze statistieken gebruiken statistieken en gegevens van derden (Nationale Bank, Economische Zaken, I.R.E.S., Ministerie van Tewerkstelling en Arbeid). Een derde statistiek is het resultaat van tellingen en enquêtes, waarvan sommige - de thematische statistieken - enkel slechts specifieke aspecten van de beroepsbevolking belichten. De drie soorten statistieken hebben hun voor- en nadelen die we systematisch hebben opgesomd.

Wat kunnen we uit dit overzicht nu besluiten ?

1. De onderlinge vergelijking - ook in de tijd - van statistieken is een moeilijke, zo niet onmogelijke zaak. De statistieken hebben een verschillend en soms ingewikkeld toepassingsgebied, ook de registratie momenten in de tijd zijn verschillend. Dit is wellicht onvermijdelijk. Voor de sociale statistieken spruit het toepassingsgebied voort uit de sociale wetgeving die historisch gegroeid is. Men moet bewust zijn dat de organisaties die belast zijn met het beheer van de bijdragen enkel geïnteresseerd zijn in goede statistieken voor zover dit het beheer goed uitkomt. Als een organisatie er bij gebaat is om zoveel mogelijk leden te hebben zal zij niet geneigd zijn om uitschrijvingen heel snel door te voeren. Welke kritiek men ook op de sociale statistieken mag hebben, ze blijven onmisbaar voor de afgeleide statistieken.
2. De statistieken over de werkzoekende bevolking steken in kwalitatief en kwantitatief opzicht schril af t.o.v. deze betreffende de beroepsbevolking. De onderzoeker die zich bezig houdt met de werklozen krijgt maandelijks statische en driemaandelijks dynamische (en gedetailleerde) statistieken ter beschikking. Voor de beroepsbevolking moeten we het stellen met jaarlijkse statische statistieken die meestal met een

vertraging van minstens één jaar vrij worden gegeven. Bovendien zijn deze niet zo gedetailleerd.

Het is duidelijk dat een arbeidsmarktbeleid enkel kan steunen op correcte en actuele informatie. Voor wat de werklozen betreft is dit geen probleem. Voor de beroepsbevolking ontbreekt zowel de correcte als de actuele informatie. Wat mogelijk is voor de werkzoekende bevolking moet ook mogelijk zijn voor de werkende bevolking. Het is eigenaardig dat de politieke wil blijkbaar ontbreekt om dit probleem aan te pakken.

4. EINDCONCLUSIES

In deze nota werd gepoogd een evaluatie te geven van prognosetechnieken. De belangrijkste vraag die we hierbij wilden beantwoorden was of prognosestudies ons inzicht wat betreft de aansluitingsproblematiek konden vergroten.

In een eerste deel gaven we een kort overzicht van het bestaande wetenschappelijk onderzoek i.v.m. aansluiting onderwijs-arbeidsmarkt. We merkte op dat aan de basis van verschillende arbeidsmarktstudies een vrij naïef model ten grondslag ligt. In dit model zijn de relaties tussen opleiding en functie rechtlijnig. Aan elke opleiding wordt een beroepsdomein toegekend en vice versa. Principieel wordt aangenomen dat personen met een betreffende opleiding vooral werk vinden binnen dit beroepsdomein. Dit model kunnen we als achterhaald beschouwen. Uit meerdere studies blijkt dat personen met een bepaalde opleiding in verschillende functies terecht komen. Omgekeerd worden vergelijkbare functies bemand door personen met verschillende opleidingen.

Het naïeve model hanteert hierbij bovendien een beperkt en statisch kwalificatiebegrip. Kwalificaties worden hierbij herleid tot technisch instrumentele kwalificaties die beschouwd worden als resultante van schools onderwijs. Nochtans verschijnen reeds 25 jaar studies die wijzen op het belang van socio-normatieve kwalificaties in de functie. Deze kwalificaties worden gedeeltelijk in het onderwijs opgedaan maar ook in andere milieus zoals het gezin. Deze kwalificaties blijken voor (hoger) geschoolde functie soms zelfs meer door te wegen dan de technisch instrumentele (33).

Objectief gezien wordt de invloed van het schoolsysteem dus overschat. Hoewel de kritiek op het naïeve model algemeen aanvaard wordt blijkt dit model nog steeds als achtergrond voor prognosestudies te dienen. De theoretische basis van arbeidsmarktprognoses is dus dikwijls heel zwak of zelfs onbestaande.

(33) LULOFS, J.G., "De Amerikaanse arbeidsmarkt", p. 94.

Arbeidsmarktprognoses hebben bovendien nog met een tweede probleem af te rekenen. De vereiste data nodig voor het doorvoeren van deze studies ontbreken of zijn onvolledig. Algemeen blijkt uit het overzicht duidelijk dat geen enkele prognosetechniek betrouwbare gegevens kan genereren. In het licht van bovenstaande redenering kan dit geen verwondering wekken. De bijdrage van prognosestudies tot de kennis van de aansluitingsproblematiek moeten we dus als heel gering bestempelen.

Gaat het hier om een definitieve diagnose of is er beterschap mogelijk? We moeten benadrukken dat het in deze nota om één type prognose-onderzoek ging nl. prognoses die de arbeidsmarktbehoeften binnen x aantal jaar pogen te detecteren. Achterliggende idee is het onderwijs zo te plannen dat aan deze behoeften kan worden voldaan. Voor dit type prognose kunnen we rustig stellen dat noch theoretisch noch technisch dergelijk onderzoek zinvol is. Prognose-onderzoek dat eerder kwalitatief gericht is en wordt aangewend in de probleemstellende fase van een onderzoek kan daarentegen wel zinvol zijn.

Als prognoses noch technisch noch theoretisch te verantwoorden zijn hoe komt het dan dat dergelijke onderzoeken nog steeds plaatsvinden? Nijssen en Brons signaleren in hun studie de tweeslachtige houding van de overheid terzake :

" ... enerzijds deze prognoses herhaaldelijk als onhaalbaar inschatten, anderzijds maatregelen voorstellen die alleen maar uitvoerbaar zijn als zulke prognoses beschikbaar komen ..." (34)

Prognosestudies blijken dus veelal een legitimerende functie te hebben.

Het is wenselijk dat arbeidsmarktonderzoek zich in een andere richting ontwikkelt. In de inleiding stelden we dat onze kennis van deze arbeidsmarkt al bij al gering is. De complexe overgang van school naar werk enkel benaderen vanuit het begrip aansluiting lijkt ons niet haalbaar. Welk onderzoek ook wordt verkozen, de data blijven essentieel. In het derde deel van deze nota hebben we nagegaan welke statistische data

(34) NIJSSEN, J.B., BRONS, R., "Onderwijs en arbeidsmarkt", p. 162.

m.b.t. de aanbodzijde en vraagzijde van de arbeidsmarkt beschikbaar zijn.

De vereiste data blijken in België onvoldoende aanwezig, we dienden te besluiten dat de inactieve beroepsbevolking heden ten dage dankzij Simona statistisch beter in kaart gebracht is dan de actieve beroepsbevolking !

Op welke manier kunnen we de huidige toestand m.b.t. beschikbaarheid van data verbeteren. We geven kort een aantal mogelijkheden.

1) Het koppelen van een aantal bestanden kan een surplus aan informatie genereren. Zo kunnen het A.S.L.K.- en het R.S.Z.-bestand gekoppeld worden via het pensioennummer. Op deze manier kan men loopbanen construeren en de mobiliteit berekenen tussen bedrijven en sectoren. Het beroep of de functie blijft hier echter onbekend zodat de surplus al bij al beperkt blijft. In principe kan de koppeling ook gebeuren met andere bestanden voor zover er een gemeenschappelijk code is zoals het pensioennummer. Wettelijk zijn er hier wel bezwaren gezien men met de koppeling van gegevens de privésfeer raakt. Mits het maken van duidelijke afspraken moeten hier toch wel mogelijkheden zijn. Uiteindelijk komen veel wetenschappelijke onderzoeken in contact met gegevens uit de privésfeer. Het behoort tot de deontologie van de onderzoeker om met deze gegevens discreet om te gaan.

2) Sinds ruim één jaar lopen in de bouw- en diamantsector experimenten met de sociale zekerheidskaart. Deze kaart maakt controle op eventueel zwartwerk mogelijk en zou op termijn de stempelcontrole kunnen afschaffen. We spreken ons hier niet uit over de wenselijkheid om dergelijke kaart in te voeren. Wel ligt hier een uniek registratiemoment. Via deze kaart zou de beroepsbevolking kwalitatief op een even goede wijze in kaart kunnen gebracht worden als de werkzoekenden. Zowel de functie als de opleiding zouden dan wel vermeld moeten worden (35).

(35) Dit voorstel werd reeds geopperd door OMEY, E.

3) Een ander voorstel behelst het oprichten van een nationaal informatiecentrum. Dit centrum zou de volgende taken kunnen waarnemen :

- Het systematisch bijhouden van de verspreide informatie (onderwijsstatistieken, beroepsbevolkingsstatistieken), deze evalueren en kritisch rapporteren.
- Ondersteund onderzoek opzetten dat meer inzicht moet bieden in de grote leemtes in onze kennis over de arbeidsmarkt. In een eerste fase dient vooral de overgang tussen het onderwijs- en het arbeidssysteem centraal te staan. We meenden dat dergelijk onderzoek zich niet mag blindstaren op de opleiding als de variabele voor het al of niet vinden van werk.

4) Hoewel vaak gesproken wordt over dé arbeidsmarkt als zijnde een stabiel, makkelijk omschrijfbaar en definieerbaar geheel, is er wellicht geen enkel fenomeen dat zo dynamisch is en zovele verscheidenen verschijningsvormen kent : voltijds-werkenden, deeltijds-werkenden; werknemers in vast dienstverband, tijdelijk dienstverband, specifieke tewerkstellingsstatuut (BTK, DAC, GESCO, ...), uitzendkracht, afroepcontract, zelfstandige in dienstverband, zelfstandige; ploegarbeiders, weekendarbeiders, zondagwerkers; onbetaalde arbeid (vrijwilligerswerk), zwartwerk, ...

Deze verschillende verschijningsvormen zijn voortdurend in beweging : werknemers in vast of tijdelijk dienstverband zijn mobiel en zoeken andere betrekkingen; oudere werknemers verlaten definitief de arbeidsmarkt, jonge werknemers doen hun intrede.

Dé arbeidsmarkt staat ook onder druk van 'externe omgevingsfactoren', zoals o.a. nieuwe produkt- en produktieconcepten, die wijzigingen aanbrengen in functie-inhoud en aldus nieuwe taken en beroepen doen ontstaan.

Wil men via prognosetechnieken komen tot een zo betrouwbaar mogelijk beeld van de toekomstige arbeidsmarkt, is een dergelijke statistische kennis van de evoluties van deze verschijningsvormen vereist. Ons overzicht van beschikbaar statistische data heeft aangetoond dat zulke dynamische fenomenen niet terug te vinden zijn in de sociale statistieken. Enkel de statistieken op basis van specifieke enquêtes - de thematische statistieken - kunnen zulk materiaal aandragen. Aan het opzetten en uitbesteden van zulk onderzoek en de inhoudelijke continuering en coördinatie ervan is tot

nu toe vanuit het wetenschapsbeleid weinig aandacht besteed.

Dit in tegenstelling tot Nederland, waar de Organisatie voor Strategisch Arbeidsmarktonderzoek in opdracht van de overheid periodiek panelenquêtes verricht, via dewelke data worden ingezameld rond de arbeidsmarktloopbaan van werknemers. De data worden op twee manieren beschikbaar gesteld :

- onder de vorm van een kort wetenschappelijk rapport, Trendrapport genoemd, waarin via beperkte statistische analyse actuele trends worden gerapporteerd;
- onder de vorm van een dataset, die beschikbaar is voor andere arbeidsmarktonderzoekers, waardoor diepgaande analyse op de verzamelde data mogelijk wordt.

Het OSA-trendrapport 87 - verschijningsdatum augustus 1987 - bevat data ingezameld in september-oktober 1986, die inzicht verstrekken in : (geen exhaustieve opsomming)

- de aard van het dienstverband waaronder werknemers zijn tewerkgesteld (vast, tijdelijk, tijdelijk met uitzicht op vast, uitzendcontract, afroepcontract, ...) en de wijzigingen dienaangaand t.a.v. vorig jaar;
- de feitelijke arbeidsduur en ontwikkelingen dienaangaande;
- de loonhoogte;
- het zoekgedrag van werkenden, hun motieven om ander werk te zoeken, hun sollicitatiegedrag (welke kanalen worden aangesproken);
- het zoekgedrag van werkzoekenden, hun sollicitatiegedrag (welke kanalen spreken zijn aan);
- de omvang van niet-reguliere arbeid (onbetaalde arbeid, zwartwerk).

Niet enkel feitelijke data, ook verwachtingen en wensen inzake loon, loopbaanmobiliteit, arbeidsduur, ... worden bevraagd en gerapporteerd.

Naar Nederlands model zou voor de Belgische arbeidsmarkt een gelijkaardig initiatief kunnen worden opgestart met gebruik van eenzelfde methode (panelenquëtering, eenzelfde groep volgen over enkele jaren door herhaalde bevraging) en met gelijkaardige doelstelling qua beschikbaarheid van data (trendrapport en dataset).

De nood aan zulke integraal, periodiek arbeidsmarktonderzoek met snel beschikbare resultaten en gericht op de ontwikkeling van een eenduidige statistiek is, menen wij, voldoende duidelijk gemaakt in deze nota.

BIBLIOGRAFIE

ALALUF, M., Le temps du labeur, Institut de Sociologie, U.L.B., Bruxelles, 1986.

ALALUF, M., Adéquation Enseignement-Marché de l'Emploi, Fondation Roi Baudouin, Bruxelles, 1987.

BERCKMANS, P., Ploegenarbeid in België, H.I.V.A., 1982.

BILDERBEEK, R.H., SMITS, R., Methoden en technieken van toekomstig onderzoek en de aansluiting onderwijs-arbeid, Studiecentrum voor technologie en beleid, Apeldoorn, 1984.

CAPREAU, R., COLLA, A., Tewerkstellingsperspectieven voor jonge afgestudeerden in het Vlaamse Gewest, Vlaamse Economische Hogeschool, Brussel, 1986.

COMMISSION DES COMMUNAUTES EUROPEENES, Transformations de l'emploi : nouvelles formes , nouveaux domaines.

DE CEUSTER, P., Percepties van taakkenmerken onder technologische verandering, Tijdschrift voor Sociologie, 1-2, 1985.

DE GRIP, A., Onderwijs en arbeidsmarkt, VU Uitgeverij, Amsterdam, 1987.

DENYS, J., Afgestudeerden beroepsonderwijs, arbeidsmarktintrede, arbeidsmarktposities, arbeidsmarktvaringen.

DEWAELE, A., e.a., Aansluiting Onderwijs-Arbeidsmarkt, Koning Boudevijnstichting, Brussel, 1987.

FAASE, L., Mobiliteit en bemiddeling op de arbeidsmarkt, Ministerie van Sociale Zaken, Den Haag, 1981.

FABRIMETAL, Onderzoek naar aanwerving van jongeren.

GORDON, A., The importance of educational qualification to employers in the selection of school leaver recruits.

GOUDRIAAN, R., Overaanbod en vraag in de kwartaire sector, Sociaal en cultureel Planbureau, Rijswijk, 1982.

GRANOVETTER, M., Getting a job, Harvard University Press.

HOVELS, B., PESCHAR, J., Tussen wal en schip, Instituut voor Toegepaste Sociologie, Nijmegen, 1985.

LEROY, R., GODANO, A., L'emploi des jeunes dans la crise, I.R.E.S.

LINDLEY, M., New forms and new areas of employment growth in France, Germany, Italy, the Netherlands and the United Kingdom, Commission of the European Communities.

LULOFS, De Amerikaanse arbeidsmarkt, paper.

NIJSSSEN, J.B., BRONS, R., Onderwijs en arbeidsmarkt. Een evaluatie van prognoses, Katholieke Universiteit Nijmegen, 1978.

OMEY, E., Kwalitatieve discrepanties in de arbeidsallocatie, Westvlaams Economisch Studiebureau.

OOSTERHUIS, G., Selectiecriteria op een rij. Sociologisch Instituut Groningen, 1986.

PLANBUREAU, De arbeidsmarktvooruitzichten 1990 voor het Rijk en per gewest.

ROESSNER, J.D., e.a., The Impact of Office Automation on Clerical Employment, 1985-2000., Quorum Books, Westport/Conneticut/London.

ROSENBAUM, J., Career Mobility in Corporate Hierarchy.

VAN BAEL-JANSSEN, D., De Delphi methode. Methodologie en Prospectieve waarde, Centrum voor Sociologie, 1976.

VAN BAEL-JANSSEN, D., Technieken van arbeidsmarktprognose, Centrum voor Sociologie, Brussel, 1975.

VAN DER WERF, D., Europese scenario's voor werk, Tijdschrift voor Arbeidsvraagstukken, 1987, nr. 2.

VANHOOF, J.J., DRONKERS, J., Onderwijs en arbeidsmarkt, Van Loghum Slutems, Deventer, 1980.

VANHOOF, J.J., De arbeidsmarkt als arena, SUA, Amsterdam, 1987.

X, Een verkenning van de arbeidsmarkt naar beroep en opleiding tot 1990, Het Nederlands Economisch Instituut, Afdeling Arbeidsmarktonderzoek, Rotterdam, 1986.

STATISTIEKEN

Ministerie van Economische Zaken, De Belgische economie in 1985.

Ministerie van Onderwijs, Dienst Onderwijsstatistieken, Statistisch jaarboek van het onderwijs, 1984-1985.

Ministerie van Tewerkstelling en Arbeid, Raming van de Belgische beroepsbevolking op 30 juni der jaren 1970-1986, nieuwe reeks.

Nationale Bank van België, Verslagen over de verrichtingen van het boekjaar 1986.

Nationaal Instituut voor de Statistiek, Algemene volks- en woningtelling op 1 maart 1981.

Nationaal Instituut voor de Statistiek, Enquête arbeidstrachten.

Nationaal Instituut voor de Statistiek, Steekproefenquête naar de arbeidskrachten : methoden en definities.

Nationaal Instituut voor de Statistiek, Socio-economische enquête 1977.

Rijkstienst voor Arbeidsvoorziening, Maandelijkse mededeling.

Rijksdienst voor Arbeidsvoorziening, Maandelijks bulletin.

Rijksdienst voor Arbeidsvoorziening, Jaarlijkse telling van de 30.06.85 ingeschreven uitkeringsgerechtigde volledig werklozen.

Rijksdienst voor Arbeidsvoorziening, Geografische spreiding van de werkloosheid.

Rijksdienst voor Arbeidsvoorziening, Werkzoekenden tot 35 jaar in Vlaanderen.

Rijksdienst voor Arbeidsvoorziening, Werkzoekende schoolverlaters in Vlaanderen, 4de longitudinale studie juni 1985-mei 1986.

Rijksdienst voor Arbeidsvoorziening, Jeugdwerkloosheid, evolutieschets van 1970 tot en met 1984.

Rijksdienst voor Arbeidsvoorziening, Evolutie van de werkloosheid van 1970 tot 1985.

Rijksdienst voor Arbeidsvoorziening, Analyse volgens het geslacht.

Rijksdienst voor de Sociale Verzekeringen der Zelfstandigen, Statistiek van de personen die onder de toepassing vallen van het sociaal statuut der zelfstandigen, jaar 1985.

Rijksdienst voor Sociale Zekerheid, Jaarverslag dienstjaar 1985.

Rijksdienst voor Werknemerspensioenen, Statistiek in verband met de tewerkstelling gedurende het jaar 1984.

Rijksdienst voor Werknemerspensioenen, Driejaarlijkse statistieken, 1985.

Rijksdienst voor Ziekte- en Invaliditeitsverzekering, Overzicht van de Belgische Verplichte Ziekte- en Invaliditeitsverzekering, 1982.

Rijksdienst voor Ziekte- en Invaliditeitsverzekering, Statistieken van de Belgische beroepsbevolking (listing).